

EESTI KIRJANDUS

SISU:

R. VIIDALEPP: Dr. O. Kallasest kui folkloristist. (Pildiga.)

R. POLDMAE: Rahvaluulekorjaja tööradadelt.

A. LOORING: Jüri Vilms Pärnus.

A. ORAS: G. Suits — Kogutud luuletused.

R. SIRGE: Poola romaanide sari.

L. SKOMOROVSKA: A. H. Tammsaare „Tõde ja õigus“
saksakeelses tõlkes.

A. PALM: Viis elulugu noortele.

R. TOONA: A. Aspel — Voltaire.

J. PARLJOGI: Ed. Grosschmidt-Suursepp — Valge rinne.

A. PALM: Ed. Laaman — Juhan Luiga.

E. ROSENTHAL: Õiendus.

Eesti raamatute üldnimestik 1937. a. alates 14. poogen.

№ 10

22. oktoober

1938

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1938 ASUTATUD 1906. XXXII

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Toimetaja ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvaluule), H. KRUUS (ajalugu), F. LINNUS (rahvateadus), A. SAARESTE (keel), FR. TÜGLAS (kirjandus).

Käsitöötagasisaatmiseks lisatagu postmargid lgi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Aia 19, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik umb. 800 lk.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärasest ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Aia 19, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü, Rüütli 11.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

O/ü. J. G. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49.

„Suur-Karja 23, t. (2)15-31.

K/ü. „Rahvapäevik“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermanni 11.

Viljandis: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Tartu 3.

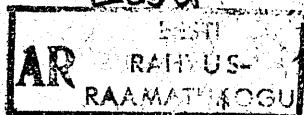
Kuulutused teksti järel: lehekülj 30 kr., pool lehekülje 15 kr., veerand lehekülje 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga 4 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga 4 5 kr. ja XXIV—XXIX (1930—1935) hinnaga 4 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS
Aia 19, Tartu, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

J. V. Adams.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

OKTOBER 1938

NR. 10

DR. O. KALLASEST KUI FOLKLORISTIST.

Tema 70. sünnipäeva puhul.

1.

Meie mitmekülgne rahvuslik tegelane, dr. phil. Oskar Kallas, kes 25. oktoobril s. a. saab 70-aastaseks, võib tagasi vaadata väga tegevusrohkele elule.

Sündinud saarlasena, Kaarma köstri Mihkel Kallase noorima pojana, omandas ta a. 1887—1892 Tartu ülikoolis kõrgema hariduse, valides erialaks klassilise keeleteaduse, ja käis 1892—1893 Helsingi ülikoolis end täiendamas, õppides rahvaluulet ja soome-ugri keeli. Kaitses doktori-väitekirja Helsingi ülikoolis a. 1901. Elukutseliselt on O. Kallas kõige kauemini töötanud õpetajana väga mitmes gümnaasiumis (Narvas 1893—1895, Peterburis 1895—1903, Tartus 1903—1918), õpetades peamiselt ladina ja saksa keelt; on olnud veel eradotsendiks Peterburi ülikooli juures 1902—1903 ja juhatanud Tartus Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi tütarlaste-keskkooli 1906—1909. Vanemas eas siirdus ta diplomaatlikku teenistusse ja oli Eesti saadikuks Helsingis 1918—1922 ja Londonis 1922—1934.

Kuid kutsetöö kõrval on olnud silmapaistvalt mitmekülgne ja laialdane O. Kallase seltskondlik tegevus. Selle algus ulatub tagasi aega, mil eestlastel oli palju algatada ja teha, kuid algatusvõimelisi ja juhtivaid isikuid oli veel vähe. Seetõttu tuli mõnel ettenägelikumal ja energilisemal end koormata väga mitmete tööde ja ametitega. Mitmeid tähtsaid algatusi on O. Kallas teinud juba üliõpilaspõlves, nimelt Eesti Üliõpilaste Seltsis.

Esiletõstvalt tuleks nimetada eriti just muuseumialalist algatusi ja harrastusi. EÜS-i raamatukoguhoidjana (1888) seadis O. Kallas sellele kogule rahvusliku raamatukogu ülesanded ning tegi väsimatult propagandat, et muret-

seada sinna „võimalikult kõik eesti raamatud“. See töö oli küllaltki tulemusrikas. Nagu teada, sai Eesti rahvusliku arhiivraamatukogu — mis asub nüüd Eesti Rahva Muuseumi juures — aluseks EÜS-i üle 10 000-köiteline kogu. EÜS-s on olnud korduvalt kõne all ka „E e s t i m u u s e u m i“ asutamine, millele O. Kallas pani tegeliku aluse oma a. 1892 Saaremaalt korjatud koguga ning avaldas paar aastat hiljem ajalehtedes sellekohase üleskutse. Kui asi käesoleva sajandi algul uuesti päevakorraks kerkis, oli O. Kallas jällegi üheks tulisemaks eestvõitlejaks ning töötas a. 1909 teoks saanud Eesti Rahva Muuseumi esimese esimehena kümme aastat (1909—1919). Juba noore üliõpilasena võttis O. Kallas agarasti osa dr. Jakob Hurda juhitud s õ n a l i s e v a n a v a r a kogumisest ning ergutas teisigi tööle sel alal. A. 1903 algatas ta EÜS-i kaasabil rahvaviiside kogumise ülemaalistes ulatuses ja juhtis seda tööd mitmeid aastaid. Muinsuste kogumine ja säilitamine on O. Kallasele olnud veel palju hiljemgi niivõrd südamelähedaseks asjaks, et ta a. 1918 on esitanud Eesti Ajutisele Valitsusele ettepaneku kutsuda ellu muinsusministeerium ¹⁾.

Muuseumiharrastusliku joone on O. Kallas nähtavasti pärinud oma isalt, kelle kirjutuspuldi laadikud olnud täis muuseumilisi ja arhiivilisi haruldusi. „Pühapäeva pärastlõunati lubati poiseskele, kui tal nädala pügalpulka just erilisi võlatäkkeid ei olnud lõigatud, kirjutuspuldi suhtes vabad käed. Ja oli õnn hea, siis istus isa seal juures, tõmbas oma pikavarrelist hõbevaske-dega piipu ja andis seletusi“ ²⁾.

Kuid senimeenutatatu pole kaugeltki kõik. O. Kallase tegevusindu on jätkunud ka „Bergmanni Abiraha“ valitsusele, Õpetatud Eesti Seltsile ja Eesti Kirjanduse Seltsile; ta on püüdnud süvendada Eesti-Soome suhteid, propageerinud juba aastate eest eestipäraseid isikunimesid, jne. Väljapaistvaid ja väga hinnatavaid saavutusi on O. Kallasel eriti veel folkloori alal, mida vaadeldgem natuke lähemalt. On ta ju oma doktorikraadigi saavutanud just sel alal.

2.

Teatavasti avaldas Jakob Hurt oma kuulsu üleskutse „Paar palvid eesti ärksamaile poegadele ja tütardele“ 1888. a. veebruaris ja märtsis kahes eesti ajalehes. Nimetatud üleskutsega algaski eesti rahvaluule kogumine süstemaatilisel kujul. Rah-

1) O. Kallas, Mälestisi Eesti arhiivinduse alalt. Eesti Kirjandus 1932, lk. 74—81.

2) Sealsamas, lk. 75.

valuule kogumine kujunes siitpeale rahvuslikuks suurürituseks, millest võtsid osa sajad isikud. Tänavu täitus sellest 50 aastat. Ja ühtlasi täitus 50 aastat ka O. Kallase kogumistöö algusest, sest temagi oli nende hulgas, kes sellele üleskutsele reageerisid.

Esimese saadetise on O. Kallas Hurdale läkitanud 1888. a. mais. See sisaldab 54 punkti usukombeid, 25 vanasõna, paar mõistatust ja mõned keelelised märkmed. On saadetud küll Tartust, kuid kirjapanekud põhinevad siiski saatja kodukihelkonnas Kaarmal tehtud tähelepanekuil. Sama aasta kevadel aga saadab Hurt üliõpilased O. Kallase ja Mihkel Ostrovi Ida-Virumaa rannikukihelkondadesse „vanu laulusid“ koguma. Nad rändavad jalgsi läbi Vaivara, Jõhvi ja Lüganuse ning toovad kaasa suure korjanduse: 851 rahvalaulu, 53 usukommet jm. Jõhvi kihelkonnast oli laule talletatud kõige arvukamalt — 543.

Korjajad olid ms. tähele pannud, et kui laule ei laulda, vaid dikteeritakse, siis tekib neisse mitmesuguseid vigu ja puudusi. Ja nad püüdsid kirjapanekuid teha peamiselt laulmise järgi, kas nii, et laulu lasti korrata mitu korda, või et üks korjaja kirjutas ühe ja teine teise rea.

Kui Hurt selle korjanduse oli sügisel puhtaks kirjutatult kätte saanud, jagas ta oma aruandeis kogujaile ohtrasti kiitust. Ta ütleb:

„Noored vennad O. Kallas ja M. Ostrov on selle korjandusega nagu raudkrihvliga oma nime teaduse tahvlite pääle üles kirjutanud ja unustamataks teinud. Laulude kogu ei ole mitte üksnes väljastpidi suur ja paks, vaid ka seestpidi väga tuumakas ja tähtis, nii hästi keele poolest kui muinasaja uurijale. See töö on tõesti suurekooli õppijate vääriline ja meie paneme tema kõigile teisile universiteedi jüngritele kui hiilgava eeskuju silmade ette, kudas õppimise vaheaga suve pitkil päevil kadumata kasuga võib pruukida“ 3).

Järgmise aasta kevadel — 1889 — saatis Hurt O. Kallase ja M. Ostrovi Läänemaale, et nad jäädvustaksid paberile sealseidki vanad laulud, sest kohalikke kogujaid oli Läänemaal eriti vähe. K. ja O. sõitsid rongiga Keilani ja matkasid sealt jalgsi lõuna poole. Ajavahemikus 30. maist kuni 19. juunini käidi Hageris, Märjamaal, Vigalas, Kirblas, Lihulas, Karuses ja Hanilas. Saadi 831 laulu, neist kõige suurem arv Karusest (285). Korjanduse kättesaamist kviteeris Hurt jällegi südamlike kiidusõnadega.

Kummagi aasta korjandus moodustab Hurda kogus eri kõite. Hurda hinnangut näitab ms. ka see, et ta just need kaks kõidet on oma suures kogus asetanud esikohale, andes neile järjekorranumbrid 1. ja 2. (H II 1, H II 2).

3) Olevik 1888, nr. 37; Postimees 1888, nr. 103.

Pärast seda pole O. Kallas kodumaal enam pikemaid teekondi vaimse vanavara kogumiseks ette võtnud. Väikesi saadetiisi aga on ta läkitanud Eesti Rahvaluule Arhiivile kuni viimase ajani.

Et Kallasel oli üliõpilasaastais nii lähedasi kokkupuuteid rahvalaulude ja rahvalaulikutega, see on arvatavasti olnud üheks mõjuteguriks, et ta hiljem ka väitekirja teemaks valis eesti rahvalaulud.

Üliõpilasena on O. Kallas olnud Tartus veel nagu Hurda kohapealseks usaldusmeheks, kuulates ja soovitades talle Eesti Üliõpilaste Seltsi liikmete hulgast isikuid, keda võis kogumistööle saata. Nagu nähtub säilinud kirjadest, on ta esitised olnud vahel üsna üksikasjalised, puudutades mitte ainult isikuid, keda saata, vaid ka kohti, kuhu just vaja minna, igapäevase määratava reisiraha suurust jne⁴).

3.

Kuigi juba varemalt oli kirjanduses ilmunud lühikesi teateid Vitebski kubermangus elavate katoliku-usuliste eestlaste kohta, sai nende otsustavaks esiletõstjaks siiski üks a. 1892 „Postimehes“ ilmunud artikkel. O. Kallas taipas üsna õigesti, et „peaks ometi nende Eestlaste käest palju vanavara üleskirjutada võima“, ja kavatses minna nende juurde uurimismatkale. Et ta oli parajasti Helsingi ülikoolis ja sealsete professoritega tuttav, polnud stipendiumi saamine eriti raske. Järgmisel suvevaheajal töötaski Kallas lutsi maarahva juures, saades selleks reisiraha Soome Kirjanduse Seltsilt. Et varemalt oli Viru- ja Läänemaa laulikuid usutledes saadud vajalikke kogemusi, kuidas võita inimeste usaldust, kuidas panna neid jutustama või laulma jne., siis suudeti ületada sealsedki tavalisest suuremad raskused.

Kallas saabus lutsilaste juurde tõesti üheteistkümnendal tunnil ja suutis päästa nende vaimuvara veel üsna rohkel arvul paberile. Peale rahvaluule kogus ta ka keelelisi, etnograafilisi jm. andmeid. Nüüd, Eesti Vabariigi päevil on lutsilaste juurde saadetud sageli stipendiaate ja hõimutegelasi, kuid vähe on olnud neil sealt kaasa tuua, sest ümberrahvustumine on arenenud juba liiga kaugemale.

Materjalid, mis Kallas Lutsi eestlastelt kogus, on kõik ilmunud trükis: „Lutsi maarahvas“ (Helsingi, 1894, 151 lk.; äratr. ajakirjast „Suomi“ III:12), milles peale muu on avalda-

---

4) J. Hurda ja O. Kallase kirju leidub E. Kultuuriloolises Arhiivis.

tud 155 lutsilaste rahvalaulu ja 236 mõistatust; „K a h e k s a - k ü m m e n d L u t s i M a a r a h v a M u i n a s j u t t u“ (Tartu, 1900, 202+V lk.; äratr. „Verhandlungen d. GEG“ XX andest), mis on tänini jäänud ainukeseks eesti muinasjuturaamatuks, milles kõik jutud on esitatud tõesti ehtsas, rahvapärases jutustamisviisis; sama saksa keeles (varustatud etnograafilise sissejuhatusega, kuid jutud on enamasti lühendatud): „A c h t z i g M ä r c h e n d e r L j u t z i n e r E s t e n“ (124 lk., ilmunud koos eelmisega). Lutsi muinasjuttude väljaanne on välismaa uurijate poolt leidnud rohket tähelepanu, nagu tõendavad paljud sõnavõttud teaduslikes ajakirjades.

Lutsilaste juures töötades sai O. Kallas andmeid ühest unustatud eesti asundusest Pihkva kubermangus Kraasna (Красный) alevi lähedal. Uurimiskäik sinna teostus alles 1901. a. suvel, jällegi Soome Kirjanduse Seltsi toetusel. Selgus, et sealsed eestlased, kelle lähtekoduks on olnud Setumaa, olid peaaegu kõik juba venestunud. Vaevalt sada inimest oskas veel eesti keelt. Siiski on O. Kallas sealt talletanud väga hinnatavat materjali, eriti just usundi alalt (maajumalad, kahi jm.). Kogutud andmestik on tervenisti avaldatud trükis: „K r a a s n a m a a r a h v a s“ (Helsingi, 1903, VI+128 lk. + kaart; äratr. ajak. „Suomi“ IV:10); lühendatud kujul ilmunud ka saksa keeles: „D i e K r a s n y j e r E s t e n. Volkskundliche Beschreibung“ (Tartu, 1904, 70 lk.; Verh. d. GEG XXI, 2).

Nii lutsilastelt kui kraasna maarahvalt kogutud materjalid on eesti rahvaluuleteadusele väga olulise tähtsusega. Et esimene rahvakild on välja rännanud umbes XVII saj. keskpaiku (Võrumaalt), teine aga veelgi varem, arvatavasti XVI saj. teisel poolel, siis võimaldavad neil säilinud rahvaluuletooted, mõisted, usulised kujutelmad jne. dateerida nendesamade vanust ka praegusel Eesti alal. Rahvalaulud, mängud jne., mida tunnevad need amused väljarändajad ja mida tuntakse ka Eestis, pidid olema siin tuntud juba enne nende väljarändamist.

Rõhutada tuleks veel seda, et O. Kallas pole neid unustatud suguvendi külastanud mitte mõne asutise ülesandel, vaid iseenda algatusel. Tema ise hankis nende kohta teateid, pidas selleks mitmete asutiste ja isikutega kirjavahetust, nõutas vajalikke tunnistusi ja reisiraha. Tõepoolest näib juba Fr. K r e u t z w a l d i l ja H. N e u s i l olnuvat teateid Kraasna eestlastest, ning lutsilastest oli „Inland'is“ kirjutatud juba a. 1845 ja kirjutatakse neist hiljem M. V e s k e g i. Kuid ei leidunud kedagi, kes neid võõrsile veerenud rahvaraasukeksi oleks isiklikult vaatama

läinud. Alles O. Kallas oskas õigesti hinnata nende oletatavasti veel säilinud vaimse pärandi suurt osatähtsust eestilisele uurimistöole, sõitis isiklikult sinna, töötas hoolikalt ja intensiivselt ning päästis, mis päästa võis.

4.

O. Kallase uurimustest on kõige ulatuslikum ja kaalu-
kam ta väitekirja eesti eepiliste rahvalaulude ühe eriliigi, nn. korduslaulude kohta: „Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie“ I, Helsingis 1901, V+398 lk. (seerias „Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia“ XVI:1). Nimetatud teosega saavutas O. Kallas esimese eestlasena doktori-
tiitli rahvaluule alal. Selles on uurimise alla võetud kõik korduslaulud, kokku 15 eri laulu või laulutüüpi. Kuid ilmunud esimene osa sisaldab ainult 7 tüüpi (Hobune varastatud, Härjad murtud, Kari kadunud, Haned kadunud, Ehted riisunud, Sõrmus kadunud ja Suisa suud) ja mõned vähemad, nendega kontamineeritud laulutüübid. Väitekirja teine osa, mis oleks sisaldanud ülejäänud korduslaulude-tüübid, on seni kahjuks ilmunud. Autoril on viimaseil aastail siiski kuuldavasti kavatsus olnud seda tööd uuesti käsile võtta ja lõpule viia, mis oleks väga tervitatav.

Kõnealusel uurimuses kasutab O. Kallas geograafilis-ajaloolist ehk nn. soome meetodit. Korduslaulude kohta jõuab ta otsusele, et need on tekkinud Eestis. Mõned neist on Virumaa ja Ingeri kaudu edasi rännates jõudnud Soome ja isegi Tveri kubermangu karjalaste juurde (näit. „Haned kadunud“). Muud rahvad peale eestlaste ja soomlaste meie korduslauludele vastava ülesehitusega laule ei tunne. Väitekirja sissejuhatavas osas on antud ms. väga üksikasjaline ülevaade eesti rahvalaulude trükinguist ja käsikirjalistest kogudest — eeltöö, mis on olnud hili-
semaile uurijaile suureks hõlbustuseks.

Nagu lutsi ja kraasna maarahvasse puutuvad teosed peamiselt kõrgevärtuslike ainekogudena, nii on „Die Wiederholungslieder“ uurimusest eesti rahvaluuleteadusele üheks klassiliseks põhiraamatuks.

O. Kallase vähemaist rahvaluule alale kuuluvaist kirjatöist olgu siin esile tõstetud: „Übersicht über das sammeln estnischer runen“, mis ilmus a. 1902 Helsingis (Finnisch-Ugrische Forschungen II:1, 34 lk.). „EÜS-i Albumi“ esimestes vihkudes leidub mitu rahvaluule-sisulist kirjutist O. K. nimetatud. Vanemas eas on O. Kallas ka diplomaadikutses

leidnud mahti suu- ja kirjasõnaga tutvustada meie maad ja rahvast võrkeelsele publikule, sageli just rahvaluulest lähtudes, nagu tõendavad artiklid ja kõned: „Virolaisten kansansävelmäin keräyksestä“ (Kalevalaseuran Vuosikirja 1, Helsingi, 1921); „Estonian Folklore“ (ajakirjas „Folk-Lore“, London, 1923); „Scandinavian Elements in Estonian Folklore“ (Saga-Book of the Viking Society X:1, Coventy, 1928); „Estonian Folk Literature“ (ajak. „The Slavonic Review“ IX, nr. 25, London, 1930). On tõenäoline, et see loetelu siin pole täielik. Peale selle on O. K. osa võtnud eesti eepiliste rahvalaulude trükkitoimetamisest (Eesti rahvalaulud I ja II, Tartu, 1926 ja 1932).

5.

Eesti rahvaluule suurogustajana tunneme Jakob Hurta ja M. J. Eisenit. Tõepoolest tuleks kolmandaks enne-iseseisvusaegseks suurogustajaks lugeda ka O. Kallas, sest tema algatusel, väsimatul hoolitsusel ja juhatusel on kokku kantud meie heliline vanavara — rahvaviisid.

Kuigi rahvaviise oli Eestist kogutud juba läinud sajandil, oli see töö olnud siiski enam juhuslikku laadi. Suurema kogu oli kokku saanud dr. K. A. Hermann (üle 2500 viisi), kuid selle saavutuse rahvamuusikaline väärtus on vähene. O. Kallasele oli juba varemõel kogumiskäikudel selgeks saanud, et rahvalaule tuleks kirja panna laulmise järgi ja ühes viisidega. Viiside kogumist oli O. Kallas soovitanud ka Jakob Hurdale, kes aga sellest loobunud, kartes, et see võiks segada sõnalise vanavara kogumist.

Kui O. Kallas a. 1903 Tartu elama asus, hakkas ta siin Eesti Üliõpilaste Seltsi kaasabil organiseerima süstemaatilist ning teaduslikele nõudeile vastavat rahvaviiside kogumist, mis algas a. 1904, millal saadeti välja esimesed korjajad, ja kestis kuni a. 1916. Viiside kogujaiks olid enamuses Peterburi konservatooriumi õpilased, laulusõnade ülesmärkijaiks aga Tartu üliõpilasi jt. Alates a. 1912 hakati rahvamuusika jäädvustamisel kasutama ka fonograafi, esimesena Soome üliõpilase A. O. Väisäse poolt. Viiside kogumist juhtides algatas O. Kallas ms. veel eesti rahvatantsude kogumise.

Kogumistööks rahalisi vahendeid hangiti EÜS-i korraldatud pidudest, toetusi andsid seltsid, pangad ja paljud eraisikud, ka Soome Kirjanduse Selts. Kuid O. Kallasel tuli paljugi suud ja sulge kulutada, et raha soovitud määral kokku saada.

Kuigi kogumistööd takistasid segased ajad 1905—1906 ning

sellele lõpu tegi õieti juba Maailmasõda, on tulemused siiski väga rohked ja väärtuslikud. Uuema kokkuvõtte järgi on EÜS-i kogu sisalduseks 13 139 rahvaviisi, 18 824 rahvalaulu, 76 lastelaulu ja loodushäälendit, 714 mängu ja tantsu, 436 vanasõna, 618 mõistatust, 346 juttu ja 1243 punkti uskumusi-kombeid; kõike kokku siis 35 396 punkti⁵⁾. Kui arvestada ka hilisemat järelkorjandust, võime õigusega kinnitada, et pole ühtki teist maad, kus rahva helilist vanavara oleks nii kavakindlalt jäädvustatud kui Eestis. Sellel on tähtsust nii meile endile kui teistelegi rahvastele. Eesti rikkalikke viisikorjandusi arvesse võttes on saadud juba uurida eesti-soome rahvaviiside tekkimist ja arengut; see on võimaldanud tagasivaadet ka sellele, millal-kuskuidas on üldse tekkinud värsimõduline luule eestlastel ja lähemal sugurahvail. Et paljud eesti helikunstnikud on oma loomingus õnnestunud kasutanud rahvamuusika aineid (Mart Saar, Juhan Aavik jt.), sellekski on arvatavasti äratust saadud isiklikest viisikogumismatkadest, mis võimaldasid neile juba õpinguaastail vahenditu kokkupuute rahvalaulikute ja rahvapilli-meestega.

6.

Oskar Kallases näeme Jakob Hurda töö jätkajat, kuid ta tegi seda laiendatud ja süvendatud kujul. Kui Hurt kogus sõnalist vanavara, erilise tähelepanuga just rahvalaule, siis Kallas kogus rahvalaule ühes viisidega ning võttis enda hooldusse ka a i n e l i s e v a n a v a r a ja palju muidki rahvuslikke ettevõtteid.

O. Kallase folkloristlikke teeneid võiksime kokku võttes märkida järgmiselt: ta on olnud 1) Jakob Hurda väljapaistvamaid kaastöölisi ja abilisi, 2) lutsi ja kraasna maarahva tegelik avastaja, nende rahvaluulelise pärandi koguja ja trükkitoimetaja, 3) eesti rahvalaulude viljakas uurija ja esimene eestlasest doktor sel alal, 4) meie esivanemate heliloomingu — rahvaviiside — teadusliku kogumise organiseerija ja juht.

Kuid folkloor moodustab siiski ainult ühe haru O. Kallase laialdasest elutööst. Kindlasti oleks võinud see haru olla suurem, kui meil teaduslikuks tööks oleks olnud soodsamaid eeldusi (kui seda poleks tulnud teha õpetajaametis ja arvukate muude kohustuste kõrval) ja kui tegijat poleks sageli kutsunud teised ning võib-olla meie rahvuslikule iseolemisele veel tähtsamadki ülesanded (näit. Eestile abi hankimine soome vennasrahvalt meie uuema ajaloo kõige kriitilisemal silmapilgul jm.). Kuid kõik

5) Rahvapärimeste Selgitaja nr. 3 (1937), lk. 81.

see, mis O. Kallas on eesti folkloori alal suutnud teostada, on püsiva väärtusega ja sellel on tähtsust isegi rahvusvahelises ulatuses. Seda on osatud ka hinnata, ja O. K. on valitud paljude teaduslike seltside kirjavahetaja- ja auliikmeks ning Tartu ülikooli audoktoriks (dr. phil. hon. c., a. 1929).

Mõned Kallase raamatuist küllap vääriksid uut väljaannet, nagu „Lutsi maarahvas“, „Kaheksakümmend Lutsi maarahva muinasjuttu“ ja „Kraasna maarahvas“. Esmakordselt on need ilmunud hulk aastaid tagasi ja on meie raamatuturult juba ammugi lõppenud. Ometi võiksid need huvitada laiematki lugejaskonda kui ainsad mälestusraamatud noist võõrsile sattunud ja seal oma rahvuse kaotanud suguvendadest.

Liitugu O. Kallase juubelpäeval paljude teiste õnnitlustega ka meie nooremate folkloristide soojimad soovid ja tervitused!

Kirjandust: Eesti biograafiline leksikon. Tartu, 1926—1929. — Eesti avalikud tegelased. Tartu, 1932. — J o h. K ö p p, Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu I. Tartu, 1925. — R. A n t i k, Eesti rahvuslik arhiiv- raamatukogu. Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat VI. Tartu, 1931. — F. L e i n b o c k, Eesti Rahva Muuseum 1909—1934. ERM-i Aastar. IX—X. Tartu, 1934. — A. P a l m, Eesti Kirjanduse Selts 1907—1932. Eesti Kirjandus XXVI (1932). — R. V i i d e b a u m, Jakob Hurda kaastöolistest. ERM-i Aastar. IX—X. Tartu, 1934. — O. K a l l a s, Virolaisten kansansävelmäin keräyksestä. Kalevalaseuran Vuosikirja 1, Helsingissä 1921. — K. L e i c h t e r, Rahvaviiside korjamisest Eestis. Vanavara vallast (Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad I). Tartu, 1932. — E. P ä s s, EÜS-i rahvaviisid ja rahvaluule. Eesti Üliõpilaste Seltsi Album X. Tartu, 1934. — Käsikirjalisi materjale Eesti Rahvaluule Arhiivis.

R. Viidalepp.

RAHVALUULEKORJAJA TÖÖRADADELT.

Rahvaluule korjamine on meie rahvuskultuuriliste ürituste hulgas olnud silmapaistval, mõnel aastakümnel isegi juhtival kohal. Kuid tänapäeva-elu laius ja mitmekesisus on sellegi populaarse harrastusala tagandanud kitsama eriteaduse piiridesse, mistõttu laial üldsusel pole enam lähemat ettekujutust praegu tehtavast tööst. Ka hakkavad uute generatsioonide teadvusest järjest rohkem kahanema mälestused omaaegsete „vanavara-perioodide“ kõrglainetustest. Pole siis üleliigne kokkuvõtlikus kirjutes esitada andmeid tänapäeval toimuvast rahvaluule korjamisest. Käesolevad read tahavad küsimusele läheneda peamiselt isiklike muljete seisukohast, sest allakirjutanul on pikema tööpraktika kestel kogunenud mitmekesiseid tähelepaned

kuid, mis võiksid üldsustki huvitada. Pealegi on meil väga vähe selgitatud korjamise käiku ennast, jutustaja ja korjaja osa selles, töö üldist asendit kultuuriloo muutuval taustal ja teisi sama-laadseid küsimusi, mis loovad olulise probleemistiku meie rahvaluule korjamise ajaloole. Eriti vanemais kogudes on suur puudus sääraseist andmeist, seetõttu peavad praeguste korjajate tähelepanekud aitama selgitada ka üldmaksvaid küsimusi.

Rahvaluule korjamiseks pole praegu enam õige aeg. See on kadunud juba paari generatsiooni eest ega tule sel kujul enam iialgi tagasi. Meie rahva kiire tõus mõisaorjuse madalusest ise-seisva kultuurirahva astmele on võrdlemisi kiiresti hävitanud traditsionaalse vaimuvara ja seda asendanud uueaegse kultuuri-sisuga. Juba mineva sajandi lõpul olid vanad rahvalaulud, muinasjutud, mõistatused jne. kaotanud oma toitva aluspinna ja püsima jäänud ainult vanemate inimeste mälu inertsitõttu. See oli rahvusliku kultuurivara ulatuslikumaks päästmiseks kõige viimane aeg. Kui meil oleksid puudunud J. Hurt, M. J. Eisen, veidi hiljem ka O. Kallas, siis oleksime praegu märgatavalt vaesemad oma teenitult kuulsate rahvaluulekogude poolest. Tänapäevane töö ei suudaks ka kõige suuremate pingutuste juures saavutada seda, mis neil aegadel saavutati. Hurda kogu 50 000 rahvalaulu, neist suur enamik algriimilised, on praegusele korjamistööle muinasjutuliseks minevikusaavutuseks.

Halvemaist eeldustest hoolimata jätkab Eesti Rahvaluule Arhiiv praegugi intensiivselt korjamistööd ja on 10 aasta kestel loonud uue materjalikogu, mis ületab suuruselt isegi kõik vanemad korjandused. Kuid selles pole niipalju uut põhivara kui seniste lünkade täiendusi ja üksikasjade süvendavaid lisandusi. Pealegi on pearõhk, mis vanemais kogudes oli asetatud rahvalauludele ja muinasjuttudele, nihkunud teistele, osalt ka vähema väärtusega liikidele.

Kuivõrd korjamisel on välised töötamistingimused parane-nud, sedavõrd raskemaks on muutunud töö sisuline külg. Vanem põlv on kaotanud kontakti minevikulise vaimuga ja tal on raske jutustamisel tagasi laskuda ehtsasse miljöösse, mis esitatavat vaimuvara kandis. Ühenduse ammust katkemist kurdab rahvas ise esimeses järjekorras: kes tunneks veel huvi endiste naiivsete mälestusriismete vastu, kui lapsed ammutavad kooliraamatuist palju sisukamaid jutte ja laule, täiskasvanud loevad kirjandusest ja eriti ajalehtedest sündmusi kõige mõeldava kirevusega, raadio aga pajatab kõik maailma tarkused kokku! Ammu on kadunud kuulsad laulikud ja jutustajad, kellele pole tekkinud järelkasvu,

— nendele ei oleks jätkunud enam kuulajaid-imetlejaid. Mõnigi kohalik inimene peab praegust korjamistööd mõttetuks, sest mis „luulet“ veel peaks teadma materialistlik olevikuinimene või kellele oleks seda vajagi, kui tänapäev mõtleb hoopis kainemaid mõtteid.

Need süüdistused pole imekspandavad lihtsa taluinimese suus, kui samalaadset juttu oled kuulnud isegi juhtiva intelligentsi sõnavõttudest. Ja lihtsais külaoludes võtab see kultuurivaenulikkus mõnikord päris tegeliku kuju: korjaja peab kuulma pilget, norimist ja vahel sõimugi. Seda juhtus eriti neil aastail, mil maarahvast ässitati kõige selle vastu, mis kandis linna või ametniku lõhna. Omal ajal üsna populaarseks ja auväärseks tõusnud „vanavarakorjajat“ võidakse tänapäeval süüdistada varguses ja salakuulamise ning mõnikord suudab ta oma kavatsuste süüüst ainult suure vaevaga selgeks teha. Ta peab ette arvestama ka eestlase vähest külalislahkust, leppima kõige tagasihoidlikuma toidu ja öökorteriga, mõnikord varju otsima isegi metsast kuuse alt. Neile vähetöotavaile „tehnilistele“ väljavaadetele seltsivad veel suuremad sisulised raskused. Kohati peab päevade kaupa ümber liikuma sobiva jutustaja otsimisel või tööelduste täielikul puudumisel siirduma hoopis teise kohta. Mõneski paigas tuleb leppida sellega, mis sealt on suutnud korjata varasemad eelkäijad. Säärased töötingimused teevad ülesande küllalt raskeks, nii et selle võitmiseks on korjajail alati pidanud olema rohkem kui keskmise inimese vastupidavust ja energiahulka.

Muidugi leidub külas ka kultuurihuvilisi, kes püüavad korjamistööd kõigiti soodustada. Aktiivsemat tuge pakuvad eriti maaõpetajad, aga ka noorem talurahvas ilmutab asja vastu arusaamist. Paljud on valmis isiklikuks kaasatöötamiseks ja mõnigi neist on oma saavutustega tõusnud varasemate „suurkogujate“ kõrvale.

Kohalikel kaastöölistel on korjamiseks mitmeti soodsamad eeldused. Neil pole puudust ka teoreetilistest teadmistest, sest korjamistööd juhitakse süstemaatiliselt, täpsemate juhtnööride alusel. Nad algavad kirjutamist tavaliselt iseendast, sest igaühel on olemas suurem või vähem rahvaloomingu tagavara, eriti pikemat aega maal elades. Siis minnakse teiste koduste inimeste ja sugulaste-tuttavate jutule, kes annavad materjali enamasti heatahtlikult ja korduvate kõneluste tõttu mitmekülgselt. Aegamööda siirdutakse võõraste juurde, aga sealgi on ühendavaks sil-laks ühised tuttavad, kohalike olude ja murdekeele tundmine.

Väljast tulnud võõras korjaja satub aga teadmatuse umbkotti.

Tal pole mingit ettekujutust töövõimalustest ega isikuist. Algul peab valima mingi juhusliku tugipunkti ja sealt hakkama järjenevaile sammudele teed rajama. Tihti juhatavad vanemad inimesed ise teisi omaealisi ja iseloomustavad neid üsna täpselt. Nad tunnevad kõige paremini oma nooruspõlve-sõprade või praeguste huvikaaslaste vaimulaadi ja mälestuste tagavarasid. Ja võõra inimesega juttu alustades on suureks abiks nimetada tema tuttavaid, kellega oled juba kokku puutunud või kellelt oled saanud isegi heatahtlikke soovitusi.

Kuid lõplikult ei oska teised siiski otsustada inimese sobivust rahvaluuleliseks küsitlemiseks. Seda võib ainult tegeliku tööga kogeda, sest inimese mitmesugused positiivsed omadused ei vasta alati veel korjaja erilaadseile nõudeile. Nõnda pole tavaline jutukus korjajale veel mingiks kindlaks mõõdupuuks. Vähejutukas pole alati väheteadja. Sellevastu teab paljukõneleja mõnikord kõigest väga pinnapealselt. Tagasihoidlik ahjutagune või isegi puudulikuks peetav on tihti kõike jälginud suurima hooliga ja seda mälus säilitanud. Kõrvaletõugatud, vigased, haiglased ja eriti pimedad on sagedasti olnud parimaiks rahvaluule allikaiks. Näib, nagu oleks loodus nende kehalisi puudujääke kompenseerinud vaimse rikkusega. Niisuguste varjatud väärtuste avastamiseks peab olema teravat silma ja hoolikust. Halvaks peetav või vigane võib halva enesetunde tõttu algul näida üsna tagasihoidlikuna. Kuid aeglane sissejuhatuse ja julgustav kohtlemine võib viimaks kaasa tõmmata ka vähejutuka ja temalt avalikuks tuua vaimseid tagavarasid, mis on teistele suureks üllatuseks.

Suurlaulikute ja -jutustajate puudumisel peab tänapäeval leppima üsna harilike inimestega. Vana taluperemees, ahjunurka taganenud vanaema, kõrvaline saunanaine, valla hoolealune — need loovad korjajale seltskonna. Kadunud on mitmed liikuvad elukutsed, nagu põlised külakarjased, rändavad kerjused, jutukad külarätsepad jt., kes on endistele korjajaile olnud tähtsaks abimeesteks, kuna nende kätte oli koondunud rikkalik ülevaade rahva elujärjest ja vaimuloomingust. Nüüdsed liikuvamad ametimehed on rohkem moodsate kultuuriraasukeste kandjad, seetõttu rahvaluulekorjaja hoidub neist eemale ja otsib kõrvalisemate juturingi. Ka jõukus on olnud rahvaluulega ebasoodsas suhtes: vanemad inimesed suurtaludes, maaelu keskpunktides ja linnade läheduses on enamasti vähesobivad jutukaaslased.

Jutustajaid otsides ei saa eriliselt eelistada mees- ega nais-sugu, vaid peab arvestama mõlemaid ühtlaselt. Meeskorjaja saab

meestega kergemini kontakti, naiskorjaja võidab enamalt naiste usalduse. Jutustajate soerinevus põhjustab mõnevõrra erinevusi ka repertuaaris, ja seegi põhjus sunnib küsitlema mõlemaid. Mehed tunnevad paremini jutte, naljandeid, ajaloolisi andmeid ja kohalikke tõsisündmusi. Nende laulurepertuaar on erisugune, tihti rõveda kallakuga, samuti leidub neil rikkalikumalt kõnekäände, enamasti suurema lopsakuse ja naturalismiga. Mehed on rohkem liikunud välismaailmas ja nende teadmiste piirid tunduvad avaramad kui naistel. Kuid meeste rahvaluulelisi andmeid on tundavamalt mõjutanud kirjandus ja moodne kultuurielu. Mehed on seetõttu ka vähem ebausklikud, suhtudes neisse küsimustesse vahel väga üleolevalt, ega taha seesugust „lori“ üldse kõneaineks võtta, suureks kurvastuseks korjajale. Seevastu naised on paremini säilitanud uskumuste ja kommete ala, mida nad tihti veel tõsiselt harrastavad. Ka moodsad ebausupursked on poolehoidjaid leidnud peamiselt naiste kogudusest. Kuna naiste eluring on piirdunud rohkem koduse miljöoga, siis on nende vaimulaad jäänud mitmeti vanamoelisemaks. Nad on ka keelemurret ehtsamalt säilitanud, samal ajal kui mõned vanad talutaadid paberliku ajalehestiili mõjul kõnelevad üsna moonutatud keelt. Naised on minevikus olnud tähtsamad rahvalaulu kandjad ja sellest alast jätkub neile raasukeši tänapäevani. Ka muistendlike elusündmuste kirjeldusi on naised rohkesti säilitanud, sest nemad on kauem uskunud traditsionaalseid seletusi. Oma lapsehoidja-ameti soodustusel on vanadel naistel tihti veel elavalt meeles ja tarvitusel muinasjutte ja lastekohaseid laule. Pole ime, kui nad pärandavad neid teadmisi ka lapselastele, kes võivad mõningaid motiive edasi kanda üsna kaugesse tulevikku. Vanaemal ja lapselapsel näib üldse olevat tihedamat vaimset kontakti ühise primitiivsema mõttelaadi alusel, kuna ealiselt nende vahel seisev keskmine põlv on vaimset mõlemast äärmisest hoopis kaugemal.

Rahvaluule kadumisele on üheks tähtsamaks põhjuseks olnud uueaegne kooliharidus. Praegu leidub siiski kõige vanemaid inimesi, kes pole päevagi koolis käinud, sest Põhja-Eestis, kust käesolevad tähelepanekud enamikus on saadud, puudusid mineva sajandi teisel poolel veel paljudes kohtades vallakoolid. Alles sajandi lõpu noorpõlv käis järjekindlamalt vallakoolides ja ulatus paiguti ka venestamisjärgul loodud kihelkonnakoolidesse. Suuremast hariduskäigust saadi harva unistada, seetõttu on ka meie avaliku elu tegelaskond enamikus pärit Lõuna-Eestist. Paiguti on Põhja-Eestis ka järelärkamisaja seltskonnategevus haaranud noorsugu suuremas ulatuses ja avardanud tublisti tema silmaringi. Noorusaastate haridusalged on hiljemgi õhutanud

samasuunalist edasisammumist: pannud lugema raamatuid ja aja-lehti, liikuma seltsides, kursustel, koosolekuil jne., mis on aidanud endist lihtsat vaimulaadi järjest kõrvale suruda. Kuna Põhja-Eestis toimusid suuremad vaimsed üritused alles sajandite vahetusel, siis võib haridustaseme tunduvat tõusu konstateerida praeguste 50—60-aastaste inimeste juures. See põlv on tugevaid mõjutusi saanud ka eelsõjaaegsest intensiivsest linnastumisprotsessist ja sõja-aastail pääsenud kodust kaugemale kindlustustööde ja väeteenistuse sundusel. Lõuna-Eestis on olukord mõnevõrra teissugune. Seal on ärkamisaeg juba varem jälgi jätnud, nii et sellest on osa saanud ka praegused kõige vanemad generatsioonid. Muidugi algas rahvaluule taandumine veelgi varem ja ka teistel põhjustel, kuid otsustavad hoobid on andnud ikkagi koolihariduse, seltskonnategevuse, kirjanduse ja muude kultuurinähtuste laiem levimine. Teisest küljest võib aga märgata, et ka kõige tugevamad vaimsed voolud pole suutnud rahvast kaasa tõmmata terves ulatuses, vaid alati on olnud küllalt palju passiivseid kõrvalseisjaid. Kuid needki on saanud vähemalt kaudseid mõjutusi üldisest kultuuritaseme tõusust.

Rahvaluulelisi teadmisi kaotab iga päevaga ka vananeva inimese mälu. Kui praegu veel näit. Setumaal võib näha vanaisasid patriarhaalsete perekonnajuhtide osas, siis mujal Eestis on endisaja auväärne elutark tõrjutud hoopis kõrvale. Vanad inimesed ei leia oma lihtsale vaimuvarale enam soodsat kasvupinda ja hakkavad seda vähese kordamise tõttu unustama. Ja treeningu puudumisel kahanevad ka nende mälulised võimed. Endiste laulikute tuhandeid lauluvärsse suudaks praegune keskmine taluimimene vaevalt mäletada. Kirjaoskamatuile kihtidele oli mälu ainsaks abinõuks traditsionaalse vaimuloomingu säilitamisel ja need sundpingutused avardasid kahtlemata ka mälu ulatust. Tänapäeval usaldame liiaks oma kirjaoskust ja muid vahendeid, mis vabastavad mälu kõige teadaoleva kandmisest. See on külge hakanud ka lihtsaile vanemaile inimestele. Nemadki kannatavad ühepäevauudiste kerget voolavust ja muljete nõrka mõjuavaldust, sest uudiselamusi esineb olevikus liiga palju ja kiire vaheldusega. Mõnegi vana ehtsa jutumehe kõnelused on muutunud ebamääraseks, üksikasjade poolest puudulikuks, kui kõnes on kirevad olevikusündmused. Selle vastu nad võivad oma noorusea lihtsaid fakte mäletada imetlusväärse täpsusega, kõige teravamate piirjoontega. Siin on tegemist ka erilise mälupsühholoogilise fenomeniga: vanemas eas kerkivad selgemini esile just kaugemad mälestusfaasid. Kuid näib siiski, et mineviku lihtsam ja rahulikumas elumiljões on välismuljeid vastu võetud suurema

süvenemisega, mistõttu need võisid ka kauem ja selgemini mälus püsida. Oleviku elutempo kiirust kurdavad vanad sageli, kuid peavad tahestatmata püüdma sellega sammu pidada.

Rahvaluulet teavad kõige paremini muidugi inimesed kõrge-
mais eluaastais, kuid siingi on oma kitsendavad kõrvaltegurid. Raugaeas vähenevad inimese vaimsed võimed ja ta mälestusedki muutuvad hämaramaks ja kitsamaks. Mõni püsib ka kõrgemas vanuses vaimselt värskena, aga üldiselt pole see nõnda. Kõige parem on jutelda umbes 70-aastastega, kelle mälestused ulatuvad küllalt kaugele ja kelle võimeid pole veel raskemalt puudutanud vanadus, haigused ja raugaea meeleolude depressioon. Kuid häid jutustajaid võib vahel tabada ka 90-aastaste ringidest.

Üheks suuremaks vaenlaseks on rahvaluulele olnud usklikkus, eriti lahkuskude tegevus. See algas juba XVIII sajandil vennastekogudusega, jätkus kõige lähemas minevikus mitmesuguste lahkuskude piirides ja kestab nende hõlmas edasi tänapäevalgi. Umbes 1880-ndaist aastaist alates on lahkusud endile tugevaid positsioone loonud eriti Lääne-Eestis, kaasa arvatud saared. Seal võib leida terveid külasid fanaatilisemaid lahkusulisi, kes on tugevasti isoleeritud ka uuemast hariduselust. Kuid lihtrahvalikud usuvoolud pole alati suutnud inimest päästa vaimupimedusest, vaid on jätnud talle rohkesti ebausku, piibli ja rahvatarkusega segatud äärmist müstikat. Peamiselt Lääne-Eestis on tegutsenud mitmed rahvaprohvetid ja inspireeritud „taevaskäijad“, kelle kunagine tegevus on andnud omapärase rahvaluulelise järelarengu. Lugusid ilmutustest, vaimudest ja üldse kõigest üleloomulikust on usklikuma talurahva seas vägagi elavalt kuulda. Muidugi on rahvalaulud, muinasjutud, mõistatused, mängud, tantsud ja muud rahvakunsti iseväärtusega loominguvalad leidnud usklike poolt järsku hukkamõistmist ja hülgamist. Kuid rahvatarkuste motiivid, tõsiolulised muistendid, uskumused ja osalt vanasõnadki on uskliku inimese teadvuses sagedasti püsinud ja piiblitarkustega segunedes isegi edasi arenenud. Siiski põlgab mõni fanaatik kõike, mis seisab piiblist väljaspool, ja keeldub sellest kõnelemast.

Paljud vanemad inimesed on ka väljaspool usulahke jõudnud surmalähedastes aastates mingisse usuliste veendumuste tasakaalu järku, milles loodetakse rahulikult surra ja õndsaks saada. Seetõttu nad peavad iga kõrvalekaldumist oma hingele kahjulikuks. Kuid tihti tõmbab elav kõnehoog ja säilinud vähene elurõõm neidki vestluste keerisesse ja paneb tahtmata ilutsema põlatud mälestusmaadel. Kõrvalekaldumisele järgneb aga tava-

liselt kahetsus, isegi süüdistus enda ja kaasvestleja vastu, kes ilmalikku väljalangemist provotseeris. Lohutad siis teist ja ennast teadmisega, et inimese hinge päästmiseks on mobiliseeritud suured kaadrid, sinusugusel jätkub aga „umbrohu külvamiseks“ kõigest mõni tunnike. Üldiselt on aga usklikud, eriti teadlikud lahusulised, vähesobivad jutustajad, seetõttu otsib korjaja meelsamini neid, kel on küll üks jalg hauas ja teine haa kaldal, aga ei mingit muret sellest, mis saab surres ja pärast seda. Need laskuvad meelsasti vestlusse ja on enamasti rõõmsad, kui saavad oma teadmiste tagavaru põhjani tühjendada. Nende mälestused võivad olla juba kustumas, aga selle kõdu-neva ballasti väljakallamine on neile nagu hinge puhastamiseks. Tavaliselt on sellised elurõõmsad vanakesed oma loomuliku elutundega isegi tasakaalukamad ja õnnelikumad kui liialdatud enesepiiramise ja -süüdistamisega usklikud.

Rahvaluule oli minevikus seotud teatavate aja ja koha tingimustega. Sajandite kestel on rahvas oma vaimsed harrastused koondanud päevatöö raskustest vabastavaile videvikutundidele ja pikkade talveõhtute puhkeaegadele. Nüüdnegi kohalik kaastööline saab nautida õhtusi jutuajamisi, millal vabaajalise või kergemat käsitööd nokitseva energia ülejääk rakendub meelsasti vestlusele, naljale ja eluprobleemide sügavamale harutlemisele. Korjajad üliõpilased ja teadlased liiguvad maal peamiselt südasuvel, kõige kibedamal tööajal, mil ka vanade inimeste jõud on maksimaalselt rakendatud. Raske on inimest jutuga kinni pidada heinakaarel, põllul või kibedas koduses askelduses. Endispõlve eestlase vali töönõudlikkus ei luba kuidagi tööd seisma jätta vestlemise huvides. Selles suhtes tundub lõuna-eestlane veidi temperamentsemana, sest ta unustab heas jutuhoos töö hulgaks ajaks ega kurda raisatud tundide pärast. Aeglasem ja kinnisem põhja-eestlane ei lase ennast nii kergesti kaasa tõmmata. Muidugi leidub sealgi ürgseid boheemlasttüüpe, kellele ühetooniline argitöö on raskeks sunduseks ja tõeliseks huvialaks ainult meeoluline vestlemine. Rahvanaljand kõneleb Kuusalu rannamehest, kes sisemaalt tulnud santidega kõnelnud kaks päeva järjest ja siis saanud juba „suuremad jutud“ räägitud! Sääraseid naljandikangelasi otsib ka rahvaluulekorjaja, kuid leiab neid kahjuks väga harva. Neid kohates võib kuulda ka sisukat vestlust, sest eluaegsed vestlused on olnud ikka millegagi täidetud.

Tavaliselt varastab korjaja hoolimatult teiste kallist tööaega, mis järjest häirib jutustajaid ja lähedalseisjaid. Kõigiti soodus on vana inimesega vestelda metsas karjas, teel puhates,

lapsehoidmise või mõne kergema käsitöö juures, mida kõnelemine ei suuda segada. Ideaalne on kohata mõnd jõudikut või töövõimetut, kellel jätkub vaba aega üleliigselt, nii et ta on isegi tänulik elavalt täidetud vestlustundide eest. Leidub ka mõistlikke nooremaid inimesi, kes vabastavad vanemad sel puhul tööst. Kuid see ei kõrvalda veel inimese enda pakitsevat kohusetunnet tegemata jäänud töö pärast. Mõnikord haarab vestlemine terve perekonna, kuid säärane saavutus ei rõõmusta korjajat eriliselt. Tavaliselt kipuvad nooremad inimesed jutule vahele segama, targutavalt seletama neile võõraid küsimusi või koguni halvustama vana inimese primitiivset mõtteviisi. Tihti küll perekonna nooremad liikmed aitavad meenutada unustatud motiive ja julgustavad elavamale kõnelusele, kuid siiski segab nende osavõtt jutu loomulikku käiku. Väiksemas seltskonnas, eriti nelja silma all, on jutustaja julgem ja iseseisvam, sagedasti ka usalduslikum ja avaldab intiimsemaid küsimusi. Ta vabaneb olevikust ja süveneb põhjalikumalt mineviku-maailma.

Kõige õnnelikumal juhusel leiab korjaja jutuka vanakese kuskilt kõrvalisest saunakambrist, kuhu pole tunginud moodsaid toone ja kus kõnelusi pole hindamas ega korrigeerimas segavad pealtkuulajad. Koduses lihtsas miljööös on jutustaja ka kõige paremini kontsentreeritud, hingelises tasakaalus ja endausalduses, kuna kodust väljaspool võib ka jutuosavat inimest näha kinisena ja ebakindlana.

Soodsaks töötamiskohaks on vanadekodu. Seal leidub rohkesti vanu inimesi, kes on pärit eri paikadest ja tunnevad mitmesugust repertuaari. Neil on ka rohkesti vaba aega, mida nad meelsasti rakendavad korjaja kasuks, sest neil on tekkinud oma-sugune kohusetunne iga „ametliku“ isiku vastu. Kuid vesteldes suure hulga osavõtul võivad liiaks esile kerkida sõnakamad ja varju jääda tagasihoidlikumad, kellel võib siiski olla rohkesti teadmisi. Siis on vaja pidurdada esiletükkijate hoogu ja lasta ka aeglasemaid end välja rääkida. Vajaduse korral võib eraldada eri gruppe, mis teel saab töötada põhjalikumalt. Kuid vanadekodulgi on oma halvad küljed. Sinna on koondatud ka vähese aruga inimesi, kes pole suutnud elus toime tulla ja siingi häirivad teisi oma puudulikkusega. Seal näed suurt vaesust, elumureddest vintsutatud ja kibestatud meeli või omavahelisi halbu vahekordi, millesse varsti kistakse ka võõras inimene. Üldiselt on moodne hoolekanne siiski märgatavalt kergendanud endiste „külakorra-santide“ olukorda, kohati asetanud nad üsna korralikule elujärjele. Rahvaluulekorjajale on vanadekodu heaks

alguspunktiks, kust saab esialgset ülevaadet kohalikust materjalist ja juhtnööre edaspidiseks tööks. Seal võib muuseas head mõju avaldada ka rahalise või muu ainelise tasuga, sest hoolealustel on suur puudus rahast ja ollakse harjunud toetustega. Mõnes teises paigas võid aga tasu pakkumisega inimesi koguni haavata. Kuid paberossid, kompvekid, vahel ka „eluvesi“ ja vaesemais kohtades raha kuuluvad tarvilike töövahendite hulka.

Nagu öeldud, maaelu keskkohad ei paku soodsaid töötamisvõimalusi. Õnneks on jõukamad ja haritumad kihelkonnad juba varemmail aastail andnud rohkesti kohalikke rahvaluulekorjajaid, kes on põhjalikult töötanud oma koduümbruses. Sellevastu vähem arenenud ja vaesemad kihelkonnad jäid neil aegadel kõrvalisse ossa. Neisse pöördubki tänapäevane rahvaluulekorjaja ning leiab sealt kohati veel üsna avaraid töövõimalusi. Metsanurgad ja vaesed popsikülad on vahel üsna rohkesti säilitanud vana traditsionaalset mõtteviisi. Kuna sealsed elanikud on vähem kontaktis üldise kultuurieluga, siis teavad nad vähe ka korjamistöö tähtsusest. Hädaga pead nimetama ülikooli või „muuseumi“, mis on kuidagi tuttavad mõisted. Mõnele argumenteerijale pead seletama ka ajaloolise uurimistöö üldist tähtsust, nimetama isegi välismaade huvi meie materjalide vastu, mis tõstab tublisti rahva enesetunnet. Vahel pead fantaseerima rahvaluule rakenduslikku tähtsust noorsoo kasvatamises ja kommete parandamises, mis äratav vanade inimeste usaldust asja vastu. Sellelt pinnalt võib hargneda elav jutuaajamine oleviku ja mineviku võrdlemiseks, tänapäevaste pahede kritiseerimiseks jne. Korjamist ei tohi teha ametlikuks ülesandeks, sest rahvas pelgab „ülekuulamist“ ega tunne erilist kohustust järjekordse ametimehe vastu. Kord hirmutas kaasatunud kohalik õpetaja „kroonu käsuga“, mis pani küll eided kõnelema, kuid ei vabastanud neid teatavast kohmetusest. Jutt peab äratama vastastikust huvi ja usaldust ning veeb alles siis õigel rajal.

Loomuliku intelligentsiga vanad inimesed mõistavad varsti töö ülesannet ja laadi ega tee sellest üldse enam küsimust. Nad on isegi rõõmsad ja uhked, et uuem aeg arvestab ka nende vaimu maailma ja lubab seda uuesti ellu rakendada. Vähem arenenud ei kaota aga umbusku ja kardavad lõpuni sekeldusi või koguni kohtuskäimist. Nende kartus on mõnevõrra ka põhjendatud. Sisaldavad ju rahvaluulelised jutud rohkesti isikute kohta käivat materjali — suguvõsade võitlusi, kahtlasi seiklusi, negatiivseid tegusid ja hinnanguid, enamasti küll liialdatud kahtlustuste ja oletuste laadis. Juttude edasikandumine asjaosaliste kõrvasse võib tõesti tekitada pahandusi. Rahustad siis jutusta-

jat, et töötad kauge tuleviku huvides ja matad saadud materjali mõneks ajaks arhiivide suletusse. Siiski juhtub, et mõni jutustaja ei avalda üldse oma nime ja nõuab mitmekordseid töotusi, et „ülekuulamisele“ ei järgneks kohtukutse. Seda kartust on põhjustanud ka üliagarad ajalehemehed, kes vahel avaldavad eba-meeldivaid ja vähe kontrollitud isiklikke asju. Seda võimaldavad eriti kohalikud ja teisejärgulised ajalehed.

Igal juhul peab korjaja oskama luua jutustajaga tihedat kontakti ja käituma elava tähelepanelikkusega. Korjajale ei või töö muutuda mehaaniliseks, sest igale jutustajale on vestlus uudne ja meelde jääv. Mitmeid korjajaid mäletatakse veel aastakümneid. Nõnda kõneldi Viru rannas paari aasta eest üsna elavalt ja heatahtlikult dr. M. Veskest, kes oli seal rahvalaule korjanud ligi 60 aastat tagasi. J. Hurt, O. Kallas, J. Manninen ja paljud teised korjajad on oma tegeliku tööga rahvale elavalt meelde jäänud, isegi mälestustes mõnevõrra idealiseeritud. Kuid eba-meeldivaile korjajaile võidakse samuti juurde luuletada negatiivseid jooni, nagu see tegelikult ongi vahel sündinud. Ära viidud raamatud ja käsikirjad, lubatud tasu maksmata jätmine, piltide mittesaatmine ja muud ebakorrektsused on vanadel inimestel teravalt mees. Säärased sekeldused vähendavad järgmiste korjajate töövõimalusi.

Jutustajate kohtlemiseks pole üldmaksvaid juhtnööre, aga teatavad kogemused võivad siiski tööd soodustada. Korjaja enda vaimne värskus, kannatlikkus, leidlikkus ja iga olukorraga kohanemise võime on töötamise põhitingimusteks. Head toimetulekut soodustab ka korjaja jutukus ja rahvalik naljaoskus. Kodust tooni tõstab ka murdekeele kõnelemine. Muidugi ei salli nalja iga inimene, vaid mõni lihtne vanaeit vajab päris rüütellikku viisakust. Teisi aga vallutab käre vaidlustoon, mehelik väljaastumine enda isiku ja töö huvides. Vahel peab korjaja teiselt iga sõna välja meelitama, teinekord on tal küllalt tegemist enda kaitsemisega ja terava pilketooni pareerimisega. Asjakohase jutu kõrval peab jagama ka omapoolseid uudiseid, vestlema hoopis kõrvalistest küsimustest, harutlema enda isiku või koguni suguvõsa elukäiku, mis aitab luua usalduslikku õhkkonda ja laseb jutustajat raskemaist erialalistest probleemidest puhata. Tihti peab korjaja seisma teiste murede ja rõõmude pihtimise sajus, kuulama ahastusi ja sajatusi, kaasa tundma perekonnaelu headele ja halbadele läbisaamistele. Pead välja kannatama ka otseseid arvustusi ja mõnitusi enda kohta ning vaikseks jääma siis, kui tead, et väljaspool kuuldekaugust sinust kõneldakse parajasti kõige halvemat. Üldse peab korjaja arvestama ka teisi

perekonnaliikmeid, vahel nende poolehoiu võitmiseks raiskama veel kõige rohkem aega ja energiat. Pead ka pealtkuulajatega jagama oma vestlusandi, olema sõber lastega, kaasa aitama isegi talu tööle, sest see kõik soodustab läbisaamist ja sulatab mõnikord kõige jäisemad südamed.

Vahel peab korjaja kannatlikult kuulama raamatust loetud tarkusi, sest nende halvustamine võib jutustajat haavata. Üldse ei tarvitse korjaja alati näida kõikteadjana, sest säärase ees võib lihtsameelsel kaduda enesetunne. Korjajale on enamasti kõik motiivid enam-vähem tuttavad ja ta arvestab peamiselt teisendite leidmist. Kuid ka kõige üldisema küsimuse juures ei või näidata selle tuttavust, sest tuntud asju ei taha jutustaja enam seletada. Seepärast peab kõike kõneldut vastu võtma ühesuguse elavusega. Ka ei või teise lihtsat mõttekäiku arvustada ega halvustada, sest see paneb varsti jutuhoos seisma. Veel enam — kõige naiivsemate kummituslugude ja uskumuste puhul pead näitama, et sinagi võtad asja tõsiselt ega naeruväärista teiste põliseid tõekspidamisi. Pole ju korjaja rahvaalgustaja, kes mõne tunni kestel tahaks teiste teadmatust selgitada. Kaasatundvale ja -uskuvale kuulajale kõneldakse lähemaid üksikasju, pihitakse saladusi ja antakse edasi oma naiivne suhtumine küsimusse, mis on näit. mütoloogiliste alade juures esmajärgulise tähtsusega. Selline esinemine valmistab küll pettumust pealtkuulajatele, kes ootaksid haritud inimeselt mineviku läbipaistvaile probleemidele ratsionalistlikku seletust. Kuid väiklane enda au päästmine võib maksta jutustaja ehtsa suhtumise, seetõttu katsub korjaja võimalikult hoiduda seletustest. Mõnikord peab ennast tegema veel päris naiivseks, kes kuidagi ei taipa jutustatud loo tuuma. See võib provotseerida uusi seletusi, millega jutustaja tühjeneb põhjani oma teadmiste ja teadmatuste süsteemi.

Paljusid jutustajaid segab asjaolu, et korjaja tahab nende kõnelusi üles kirjutada ja veel võimalikult sõna-sõnaliselt. See loob suuremat vastutustunnet kõneluste suhtes ja paneb otsima „sobivat“ väljendusviisi. Kuid see toob asjale kahju, sest kaob vestluse loomulikkus ja algupärasus. Korjaja peab üleskirjutamise momendi tegema võimalikult kõrvaliseks, nii et jutustaja seda vaevalt märkab. Teine raskus tekib sellest, et sõna-sõnalisel üleskirjutamisel ei jõua sammu pidada voolava kõnetempoga. Katkestamine vähendab jällegi vestluse ehtsust ja tüütab jutustajat. Korjaja peab olema võimeline kõnelust võimalikult niisama kiiresti paberile panema ja võib ainult vahetevahel tekitada peatumisi. See nõuab suurt harjumust ja kontsentratsiooni,

nagu praegune korjamistöö üldse on küllalt raske ja pingutust nõudev. Korjaja peab vaeva ja oskusega tasuma need puudujäägid, mis on tingitud õige töötamisaja möödumisest. Kõigi raskuste võitmisel võib siiski saavutada küllalt häid töötulemusi, mis rikastavad tunduvalt meie seniseid rahvaluulekogusid. Töövaeva pole kunagi kartnud ka need tuhanded haritud ja harimata eelkäijad, kelle ennastsalgav idealistlik tegevus on loonud meie rahvale üle aegade ulatuva väärtusliku monumendi.

R. Põldmäe.

JÜRI VILMS PÄRNUS.

1.

Eesti Vabariigi sünniaja sangari ja iseseisvusvõitluse esimese märtri Jüri Vilmsi kohta on ilmunud juba paar põgusat iseseisvat ülevaadet. Järgnevais ridades tahetakse esitada uusi andmeid Vilmsi Pärnu kooliaastaist, kasutades teateid kaasaegseilt, arhiivide andmeid ja eraisikute käes säilinud ürikmaterjale.

Et saada Vilmsist ja tema kaasajast ülevaatlikku pilti, selleks on tulnud pikemalt peatuda tolleaegseil oludel ja illegaalsel noorsootegevusel. Olen viimase kohta esitanud rohkem andmeid, kui seda oleks olnud just vaja Vilmsi elukäigu valgustamiseks, kuid olen seda teinud teadlikult, sest kõik sellised teated esitatakse avalikkusele esmakordselt ning pole seega kultuuri- ja ajalooliselt mitte väärtusetu.

Kõik senised käsitlused¹⁾ kõnelevad, et Jüri Vilms olevat Pärnu gümnaasiumi astunud 1899. a. sügisel ja pääsenud teise klassi. Samus allikais märgitakse, et Vilms olnud andekas õpilane ja saanud juba teisel õppeaastal õpperahast vabaks. Arvestades aga seda, et Vilms lõpetas gümnaasiumi kursuse ekstermina a. 1907, jättes ühe klassi vahele, ja klassikaaslaste teateil²⁾ koolis üheski klassis kahte aastat ei istunud, oleks Vilms pidanud gümnaasiumi teise klassi astuma 1901. a. sügisel.

Millal Jüri Vilms Pärnu gümnaasiumi astus, seda mäletab väga hästi tema klassikaaslane G. Talts:

1) Vt. „Eesti biograafiline leksikon“, lk. 586. — A. Tammann, Jüri Vilms. Tallinn, lk. 11. — Andres Päril, Jüri Vilms. Tallinn, 1935, lk. 10, 13.

2) Kirjalik teade H. Kuusnerilt 14. III 1938 ja G. Taltsilt 20. III 1938.

„Jüri Vilmsiga astusime meie ühel ajal, s. o. 1901. a. Pärnu gümnaasiumi II klassi 3). Varemalt õppis Jüri Vilms Pilistvere kihelkonnakoolis ja selleaegne Pilistvere kihelkonnakooli õpetaja Valter Tekkel, kes oskas ka ladina keelt õpetada, oli teda II klassi jaoks ette valmistanud. Sisseastumiseksameid tegi Jüri Vilms kaks korda. Esimesel korral, kevadel 1901 sai ta läbi muudes ainetes peale ladina ja vene keele. Neis ainetes tuli sügisel teha järeleksam. Suve jooksul muudeti aga Pärnu gümnaasiumi õppekava selles mõttes, et ladina keel, mis seni oli nõutav I klassist peale, algas nüüd alles III klassist. 1901. a. sügisel tuli Jüri Vilmsil eksam teha vaid vene keeles. Vene keele eksami tegime Jüri Vilmsiga üheskoos“ 4).

Pääsenud gümnaasiumi, tuleb Vilmsil asuda täie jõu ja agarusega õppetöö kallale, sest ta tundis väga hästi oma vanemate majanduslikku seisukorda ja teadis, et kahte aastat ei ole tal võimalik üheski klassis istuda. Majanduslikke raskusi sai Vilms tunda küllalt teravasti juba esimesel kooliaastal. Kooliraha maksmisega olnud raskusi ja vanemad pidanud müüma ära oma ainukese lehma, et kooliraha tasuda 5). Järgmisel aastal saanud Vilms juba õpperahast vabaks — see oli kehvale õpilasele suureks majanduslikuks kergenduseks.

Neil aastail õppis Pärnu gümnaasiumis juba hulk eestlasi ega puudunud ka Vilmsi klassikaaslaste seas hulk tüsedaid ja iseteadvaid maapoisse. Oli ka rohkesti kadakasaksu, kuid ajad olid muutunud ja ajavaimu tõukel hakkasid koolipoisid kadakasastunud kaasõpilasi oma rahvusele tagasi võitma. Nii mäletab Vilmsi klassikaaslane H. Kuusner, kes oli saanud täiesti saksameelse koduse kasvatusena, kuidas toimus kooliklassis tema liitumine rahvuslikult häälestatud eesti poistega:

„1902. a. oli minu noores elus pöördemaastaks, kus Balti saksluse ideoloogiale jäädavalt selja pöörasin. Sest kui tähendatud aastal usuõpetaja Neppert kooliklassis õpilastele küsimuse vastamiseks ette pani, kes on meie vastased, tõstsin mina käe üles ja vastasin „die Deutschen“ ja põhjendasin seda ägedalt sellega, mis loetud A. Grenzsteini „Herrenkirche und Volkskirche“st“ meelde jäänud oli“ 6).

Sellele järgnenud vaidlus, millele Jüri Vilms agarasti sekka löönud 7). Teadlikud eestimeelsed õpilased tundsid tõsist muret

---

3) Täpselt samuti tõendab ka teine klassikaaslane M. Kutti — kirjalik teade 30. III 1938.

4) Kirjalik teade G. Taltsilt 20. III 1938. — Pärnu gümnaasiumi direktorilt O. Mälgult saadud andmeil on tolleaegne kooli arhiiv evakueeritud a. 1917 Venemaale, misjärel selle kasutamine on võimatu. Ometi leidub mõningaid selle kooli samaaegseid arhivaale ERKA-s, kuid need on seal korraldamata ja revolutsiooni- ja sõja-aastail osaliselt katki rebitud ja purustatud.

5) Tammann, m. t., lk. 11. — Päril, m. t., lk. 12.

6) Pärnu Postimees 1928, nr. 270.

7) Teade H. Kuusnerilt.

kadakasaksluse üle koolis ja nii kirjutab veel 1904. a. „Taimes“ nr. 1 Nemo ⁸⁾):

„Üheks väga kurvaks nähtuseks meie koolis on meie kadakad. Kui meie võtame ja kõik gümnaasiumi õpilased, sündimise poolest eestlased, ülesse kirjutame, siis näeme, et neid ligi 200 on, kui meie aga hakkame nende eneste käest küsima, siis peame kokkudes nägema, et pooled neist endid eestlasteks saavad tunnistama, kuna teised kõik kadakasaksad on, inimesed, kes aru ei saa, ega kes omale aru ei pruugi anda, mis see tähendab, „isamaad maha jätta“, emakeelt, mille peale meie kõige enne kõnelema õpime, ära põlata, ära unustada.“

Mitte ainult gümnaasiumis ei valitsenud paljude õpilaste hulgas saksa vaim, vaid niisama kadakasakslilik oli suurel määral ka Pärnu käsitööliskond, kaupmeeskond jne. Näit. kord enne 1905. a. jalutanud J. Vilms ja H. Kuusner õpilasmundris läbi Rüütli tänava ja ajanud „laja juttu“ eesti keeles. Neile tulnud vastu kadakasakslilik sepp B., kes hakanud poisse otse noomima: „Teie rumalad talupoja pojad tulete linna tänavale eesti keelt kõnelema, kasige seda kõnelema külatänavale!“ ⁹⁾ Vilms ja Kuusner vaielnud talle aga ägedasti vastu.

Iseteadvate eestimeelsete poiste arv ometi kasvas, eriti Vilmsi klassikaaslaste seas oli rohkesti ärksa ja julge vaimuga poisse. Juba III klassis esinetakse kooli direktorile oma nõudmistega.

„A. 1903 käisime III klassi õpilastena deputatsioonina direktor Tšudinovi pool nõudmas, et meile eestlastele usuõpetuse tunde eesti keeles antaks, mitte saksa keeles, nagu see seni sündis. See oli meil esimene ülesastumine oma loomulikkude õiguste saamiseks. Deputatsiooni kuulus ka Jüri Vilms. Käigul oli mõju. Õpetaja Voldemar Sielmann, kes seni oli usuõpetust andnud tervele klassile saksa keeles, õpetas nüüd 2 keeles, käskides ka oma saksakeelseid seletusi tähele panna. Kui ta ka meile eesti poistele, kes valdasid saksa keelt, küsimusi esitas saksa keeles, siis meie neile ei vastanud, mis küll pahandust tekitas, millest meie aga ei hoolinud.“ — Nii mäletab H. Kuusner ¹⁰⁾.

Rahvusliku meelsuse ja iseteadvuse kasvamine koos opositsiooniga balti aadlike vastu haarab päev-päevalt rohkem eesti soost õpilasi. Vilms oli üks selle opositsiooni algatajaid ja selle liikumise kandjaid.

Tabavalt iseloomustab Vilmsi tolelaegset rahvuslikku vaimustust ja tema opositsioonimeelsust üks kaasaegseid naisõpilasi, kes elas Vilmsi naabrina Aisa tänavas:

„Vilms oli suur isamaalane, ta rääkis sellest nii suure huviga ja sellel teemal ta oleks võinud rääkida päevad läbi, ilma et oleks sellest ära tüdinenud. Tihti pidin teda hoiatama liiga julgete väljenduste eest, aga sellest ei hoolitud. Teinekord pörutas rusikaga vastu lauda, kiristas meelepahaga hambaid ja ütles, et enne ei väsi, kui saab kätte maksa, mis meie eesti rahvale on tehtud. Minu isa noomis ja ütles, õppigu

8) H. Kuusneri teateil peitub selle pseudonüümi taga J. Vilms.

9) Teade H. Kuusnerilt.

10) Kirjalik teade H. Kuusnerilt 14. III 1938.

parem, mis üks poisike poliitikat ajab, niisugune asi ei ole laste asi. Aga Vilms kostis, et kõike võib saada või korda saata, kui inimesel on tugev tahtejõud, midagi ei ole võimatu. Naljatasin ja küsisin:

„Noh, kas võid siis riigi valitsejaks saada?“

„Saan!“ oli vastus.“ 11).

Vilms väljendab oma seisukohti ja tõekspidamisi väga otsekoheselt ja julgelt. Nii kirjutab ta 17. oktoobril 12) 1904 tuttava naisõpilase mälestussalmi-albumisse:

Kui unustad Sa Eesti nime
Kui põlgad ära Eesti keelt
Ja meelitab Sind võõras ime
Su sugurahva töölt ja teelt, —
Siis tea, et tuhat vande välku
Su päha taevast müristab
Sull' paradiisi paneb luku,
Ja hukatus Sul osaks saab 13).

Vilmsi ja tema kaasnoorte arvates ei olnud koolitöö ja õilasorganisatsioonid mitte ainult endaarendamiseks, vaid oma ideede ja mõtete levitamiseks kaasnoorte ja rahva seas 14). Kui Nemo-Vilms tõstis esimeses „Taim“ numbris teravalt kadakasaksluse küsimuse, järgnes sellele pikk poleemika, millest huvitavalt selguvad Vilmsi ja ta kaaslaste võitluspüüded.

Nemo-Vilms arvab, et kui poisid kooli tulles on eestlased ja nad koolis on kord kadunud sakste sekka, siis on neid sealt raske välja kiskuda. Sellepärast „peame meie, ülema klasside õpilased noorematega, kui ka uutega läbi käima ja neile meie seisukorda põhjalikult ära seletama. Kui aga keegi siiski on sakslaste leeri asunud, peame meie teda sealt väljakiskuda katsuma, sest rahva tuleviku kohta on iga tema haritud pojalt suur tähtsus“ 15).

Teine lähem kadakasaksluse kants oli kohalik tütarlaste gümnaasium. Tütarlapsed olevat liiga „mamkade“ mõju all ja püüdvat ainult saksa keelt rääkida, teiste kuuldes tänaval ei juletavatki enam eesti keelt kõnelda 16).

Küsitakse jälle: mis siis meie peame tegema? Peame läbikäimises nendega eesti keelt kõnelema ja neile ära seletama, „et see aeg, kus eestlane harimatu inimest tähendas ammu möödas on“ 17).

Muidugi oli noorte suurim eesmärk töö rahva seas, kuid selleks oli võimalusi vähem kui kaasõpilaste kasvatamiseks. Devii-siks püstitas Nemo-Vilms: „Tööle! tööle! magatud ja magajaid on isegi küll ja „edasi meid ootab rahvas,“ olgu meie lipukiri“ 18).

11) Kirjalik teade M. Martinsonilt (sünd. Lüdig) 27. III 1938.

12) Kõik kuupäevad tollal kehtinud vana kalendri järgi.

13) M. Martinsoni albumist. Kirjutatud Pärnu lähedal Sanga mõisas.

14) Teade H. Kuusnerilt, A. Levinilt jt.

15) Taim 1904, nr. 1.

16) Seesama, nr. 2.

17) Seesama, nr. 3.

18) Seesama, nr. 1.

Pärnu gümnaasiumi illegaalsete õpilasringide tegevusest enne 1904. a. on teated väga napid, ja vaevalt võis Vilms gümnaasiumi alamais klassides neis nimetamisväärsed osa etendada. Vilmsi aktiivne õpilasringi-tegevus algas koos „Taimega“.

Varem oli Pärnus töötanud rahvusvahelise ilmega kirjanduslik rühmitis, mille liikmeskonda kuulus eestlasi, lätlasi, leedulasi, poolakaid ja venelasi¹⁹⁾. 1904. a. suvel viibinud Pärnumaal üliõpilane Samuel Sommer²⁰⁾, kes õhutanud Pärnu õpilaste seas rahvuslikku vaimu. Selle tulemusena asutati 31. augustil samal aastal illegaalne õpilasring „Taim“²¹⁾, mille ümber koondusid esialgu peamiselt poeglaste gümnaasiumi õpilased. Asutajatena ning hiljem juhtivate tegelastena esinesid Jüri Vilms ja Hugo Kuusner.

Ringi asutamise ajal oli selle liikmete arv veidi üle kümne, aga see kasvas pidevalt. „Taim“ esimesel tegevusaastal²²⁾ tehtud pildilt leiame järgmised noored: T. Käsebier, J. Vilms, G. Talts, V. Thomson, R. Bērzin, Joh. Jaanson, M. Kutti, J. Viilip, R. Grant, Joonson, H. Kuusner, O. Martinson, P. Pentson ja J. Kurg²³⁾. Teisel pildil, mis on tehtud umbes aasta hiljem, leiduvad kõik eelnimetatud liikmed ja peale nende veel P. Teearu, L. Kampmann, Ed. Hansschmidt, A. Hansschmidt, O. Schwartz, Th. Pool, A. Lagus ja P. Liebus.

Esimesel tegevusaastal töötati „Taimes“ rahvuslikus vaimus — loetud „Kalevipoega“ ning arutatud eesti keele ja kirjanduse küsimusi. Mida päev lähemale 1905. a. revolutsioonile, seda enam kerkinud päevakorrale poliitilised küsimused ja probleemid. Suure osa liikmete meelsus muutus sotsialistlikuks.

Ringi asutamisest peale valitsenud rahvuslik vaimustus ei olnud mingi romantiline ilutsemine, vaid selles avaldus noorte kindel veendumus, opositsioonimeelsus ja võitlustahe.

Arutades: „Mis võime meie rahva kasuks teha?“ hüütakse kindlalt: „Ärgem väsigem isamaalased, oma isamaa kasuks töötades ära, kui see ka väga raske on! Armastagem oma rahvast ja näidakem seda tegudes üles! Näitame, et raske orjus ei ole jõudnud Eesti rahvast ärasurmata; näitame, et eestlases alles seesama tegev vaim elutseb, mis meie esivanemates nähtavale tuli...“ Samas arutatakse teises artiklis edasi „Hariduse tähtsust“. Leitakse, et haridust ja kultuuri tuleb viia igasse

19) Teade Hendrik Sepalt.

20) Teade H. Kuusnerilt.

21) Kirjalik teade Aleksander Laguselt 6. VII 1938.

22) Pildil mingit aastaarvu pole märgitud, kuid siin toodud teade põhjeneb H. Kuusnerilt, M. Kuttilt ja G. Taltsilt saadud andmeil.

23) Pildil olevate õpilaste nimed H. Kuusnerilt.

hurtsikusse. Kirjutis lõpeb julgelt: „Tõesti vilets oleks see mees, kes nüüd veel rahu katsub pidada, mis ihule hää ja kondile armas.

Ülespoole! Ülespoole!
Valgust nõua Eesti mees!“ 24).

Et „Taimel“ liikmeil oli tihe kontakt Tartuga, siis „Noor-Eesti“ liikumise ideoloogiaga tutvusid Pärnu noored juba selle liikumise algupäevil. See omakorda mõjutas rahvuslikust ärkamisajast päritud rahvusliku vaimu ümberhindamist, seda enam, et noored olid juba algusest peale tugevasti opositsioonis kehtiva korra ja sotsiaalse olukorraga.

Nii selgub Vilmsi poolt ühe sõbrale saadetud kirjust, kui valmistatud nooreestlane ta oli juba 1905. a. suvel. Ta kirjutab:

„Kui nooruse ühendatud jõud ära mädanenud bürokraatia masinaga lahingut lööb, siis koidab meil võit ja — priius. Siis hõiskame: „Hurraa, Noor-Eesti — ta on võitnud.“ Sellepärast: „Edasi! Meid ootab rahvas.“ Ta ootab oma noori poegi oma õiguste eest võitlema, oma poegi kellel jõuudu ja mõistust“ 25).

„Noor-Eesti“ liikumine leidnud „Taimel“ ringkonnas suurt poolehoidu ja seal võetud agarasti osa „Noor-Eesti“ albumite levitamisest 26).

R. Bärzin mäletab:

„„Taimes“ püsis kaks rühmitust: üks J. Vilmsiga eesotsas, selle juurde kuulusid G. Talts, A. Lagus, M. Kutti, R. Bärzin (pseudonüümiga Alo) jt. See suund oli radikaalsem, peale üldiste küsimuste, eriti ilukirjanduslike, tundis huvi ka poliitilistest ja sotsiaalsetest küsimustest. Teise grupi ideoloog oli Hugo Kuusner, seda viimast rühmitust võiks nimetada rohkem kodanlikuks. Neist kahest rühmitusest võiks nimetada esimest rohkem või vähem sotsialistlikuks ja teist kodanlikuks, Jaan Tõnissoni rahvusliku suuna ideoloogia kandjaks“ 27).

Klassikaaslastel J. Vilmsil ja H. Kuusneril oli mõlemal vajalikke juhiomadusi ja auahnust ning nad etendasid „Taimes“ juhtivat osa. Nad olid omavahel rivaalid, kuid kui oli vaja ühiseid üritusi läbi viia, siis töötati koos, üksmeelselt 28). Kuigi nende poliitilised tõekspidamised olid erinevad — 1906. a. alates kuni kooli lõpetamiseni oli ka H. Kuusner sotsialistliku maailmavaatega 29) —, siiski töötati vana rooma põhimõtte *audiatur et altera pars* järgi ja koostöö oli alati võimalik. Vilmsi ja Kuusnerit kui tolaeagseid „Taimel“ juhte iseloomustavad Eesti ajaloost võetud pseudonüümid: Vilms — Vootele, Kuusner — Kaupo.

24) Taim 1904, nr. 1.

25) J. Vilmsi kiri A. Helilale suvel 1905.

26) Teade H. Kuusnerilt.

27) Kirjalik teade R. Bärzinilt.

28) Teade H. Kuusnerilt.

29) Pärnu Postimees 1928, nr. 270.

Koos käidi kaasõpilaste korterites, esimesil aastail kõige enam H. Kuusneri vanemate majas Karja t. ³⁰⁾, hiljem vahetati kooskäämiskohti ettevaatuse mõttes väga sageli. Üheks julgemaks kooskäämiskohaks olnud Sergei Parsmanni korter, kelle isa olnud ülemtalurahvakohtunik; koosolekuid peetud enamasti siis, kui isa olnud kohtuistungeil ³¹⁾. Kuusneri juures peetud koosolekuid pühapäeviti, parajasti jumalateenistuse ajal ³²⁾.

Peagi jõuti „Kalevipoja“, Mardeni moraali, Jakobsoni „Kolme isamaa kõne“ ja Hurda tööde lugemise juurest 1905. a. Marxi, Kautzky, Lassalle'i, Plehanovi, Vandervelde jt. sellelaadiliste autorite juurde. Vaevalt jätkus noortel aega ja võimalust kõigi nende küsimustega põhjalikult tutvuda, toideti end peamiselt brošüüridest ja kaaslaste referaatidest.

3.

Otsekohe pärast õpilasringi „Taime“ asutamist tehti algust ka oma ajakirja väljaandmisega. Septembris a. 1904 ilmub ajakirja „Taime“ esimene number. Ajakirja esimestes numbrites väljenduvad kõige selgemini need püüded, sihid, vaated ja taotlused, mis on noori tollal kandnud. Oma sihtide selgituseks kirjutatakse sissejuhatauseks:

„Võib olla, et tema [s. o. „Taime“] juhtmõtted vanad ja nõnda ütelda roostetanud on, mis juba ajast välja on jäänud. Ei! Tema siht on meid kõlblikkudeks töötajateks kasvatada. Ta tahab meile tõsisel hariduses täiendust anda, meie silmaringi laiendada, et meist mitte kitsarinnalised tegelased ei kasvaks. Ta tahab meid tutvustada kodumaa oludega ja ajakirjandusega. Tahab mitmesuguseid küsimusi arutamise alla võtta ja selleläbi neid selgeks teha“ ³³⁾.

Esialgne programm on täiesti rahvuslik, tahetakse oma haridust täiendada ja aktuaalseid kultuuriprobleeme kaaluda. Kahjuks on allakirjutanul praegu käepärast ainult kolm esimest „Taime“ numbrit (nr. 1—2 — sept. ja nr. 3 — okt.), seepärast ei saa jälgida artiklites esinevate probleemide ja põhimõtete arengut ja muutusi.

Kui tänapäeva õpilasajakirjades oleme harjunud nägema peamiselt ilukirjanduslikke katsetusi, siis seevastu „Taime“ esimestes numbrites leidub ainult üksikuid luuletusi, muu osa aga — peaaegu 99%-liselt — on täidetud artiklite, vestete ja poleemikaga.

30) Teade H. Kuusnerilt ja A. Helilalt.

31) Teade J. Semperilt.

32) Teade H. Kuusnerilt.

33) Taim 1904, nr. 1.

Kirjutatakse: „Mis võime meie rahva kasuks teha!“, „Hariduse tähtsusest“, „Haridusest ja karskusest“, kadakasakslusest, naisterahva seisukorrast kodumaal, seltskondlikust elust jne. Polemiseeritakse toleaege ajakirjandusega ja „Taimes“ endas antakse ruumi pikemale poleemikale kadakasaksluse üle.

Kõik kaastöölised erandita varjavad end pseudonüümide taha; ajakirja esimeste numbrite toimetaja H. Kuusner mäletab mõningaid tõelisi autoreid, nii J. Vilmsi, G. Taltsi, H. Seppa, T. Käsebieri, H. Kuusnerit jt. Ajakirjal on olnud kaastöölisi ka Tartust, nii P. Pärn (= B. Linde), ja „Taimes“ nr. 3 esineb juba Kustas Vahuri (= Gustav Suitsu) „Noored sepad“.

Ajakirja esimesed numbrid on käsitsi kirjutatud, à 12 lk., kvartformaadis. Esimese numbri lõpus seisab märkus:

„Lehte palutakse sellele isikule tagasi anda, kelle käest saadud! Lehte võib ainult 1 ehk 2 päeva oma käes pidada, sest leht ilmub ainult mõnes eksemplaris ja on siis paljudele kaua kätte saamata.“

H. Kuusner mäletab, et „Taime“ esimesed numbrid kirjutanud ümber peamiselt tema. Mitmes eksemplaris jõuti kirjutada, ei ole andmeid, aga see arv ei võinud olla suur. Et ajakirjal oli kaastöölisi ka Tartust, siis on sellest saadetud vähemalt üks eksemplar Tartu, võis ju Tartu noortele huvi pakkuda tutvuda naaberlinna kaasnoorte mõtetega, kuna samal ajal ka Tartu noored avaldasid oma illegaalseis ringides väga aktiivset tegevust.

Missugust osa etendas Jüri Vilms „Taime“ väljaandmisel kuni 1906. a., pole andmeid, aga üldkoosolekul 18. märtsil 1906 valitakse Vilms „Taime“ toimetajaks ja väljaandjaks³⁴⁾. Ühtlasi valiti toimetajale abiks kolmeliikmeline komisjon, kelle ülesandeks oli sissetulnud töid „arvustada ja parandada“. Vilmsi senisele tegevusele langeb seega lisaks uus koorem, sest ajakirja väljaandmist tuli uuesti elustada, kuna see vahepeal oli ilmumise katkestanud, — valitsesid tollal ju kõige tugevamad reaktsioonipäevad, mil maal töötasid karistussalgad. 1906/07. õppeaasta algul valitakse Votele (= Vilms) edasi ajakirja toimetajaks, kuid nähtavasti intensiivse õppetöö ja muu tegevuse tõttu loobub ta „Taime“ toimetamisest semestri keskel ja 25. okt. valitakse uueks toimetajaks T. Käsebier ja abiks Alo (= Bērzin)³⁵⁾. Nädal hiljem otsustatakse „Taime“ teise nime all välja anda, missugustel kaalutlustel või põhjustel, seda üldkoosoleku protokollist ei nähtu³⁶⁾.

34) Vt. „Taime“ üldk. prot. 18. III 1906. See on ainuke toleaeagne „Taime“ üldkoosolekute protokolliraamat, mida allakirjutanul oli võimalus leida. Algus 9. III 1906, lõpp 25. III 1907.

35) Seesama, 25. X 1906.

36) Seesama, 1. XI 1906.

„Taime“ esimesed numbrid on käsikirjas, kuid vähemalt Vilmsi toimetamise ajal on ajakiri ilmunud hektografeeritult. Üks „Taime“ tegelasi mäletab, et tema on koos Vilmsiga viimase korteris Karja tänavas Pavlovi majas paljundanud „Taime“ hektograafil³⁷⁾. Pärast töö lõpetamist pakitud hektograaf sisse ja A. Helila viinud selle siis oma korterisse Poska tänavasse ja peitnud ära puukuuri. Töötatud teinekord küll jälgimise kartuses, kuid sandarmite kätte langemist ei ole juhtunud. Oldi ka ettevaatlik ja üldkoosoleku otsuse põhjal 27. aug. 1906 võis ajakirja ainult siis võõrastele edasi anda, kui kolm liiget selle eest vastutasid.

Peale „Taime“ on ilmunud Pärnus tollal ka teisi illegaalseid õpilasajakirju, teiste koolide ja teiste õpilasingide algatusel. Mõned neist ajakirjadest olid venekeelsed, teised vene- ja eestikeelsed, nagu „Vzröv“ ja „Molodaja Žizn“, ja oli ka ajakirju, kus esines töid vene, eesti ja läti keeles, nagu „Silvia“, mille toimetajaks oli J. Vilms ja sekretäriks R. Bērzin³⁸⁾. Linnakooli õpilastel oli oma ajakiri „Edu“³⁹⁾ ja hiljem, vähemalt a. 1907 on olnud õpilasingide keskorganisatsioonil oma ajakiri. Hiljem ilmunud „Molodaja Žizn’ist“ sai ilmuda ainult üks number, kuna ta sattus võimude kätte ja sellele järgnes vali uurimine, mille pärast mitmed õpilased, teiste seas ka J. Vares-Barbarus, karistada said⁴⁰⁾. „Taime“ organisatsiooni poolt anti, alates 1908. a. lõpust, välja uut ajakirja „Säde“, mille toimetajaks oli J. Semper; esimene number oli šapirografeeritud, järgnevad aga käsikirjas⁴¹⁾.

4.

„Taime“ asutamise järel tekkis kohe vajadus ringile raamatukogu muretseda, sest kooli raamatukogus puudus vajalik eestikeelne kirjandus ja tollal oli liikvel rohkesti illegaalset revolutsioonimõtteid ja sotsialistlikku õpetust selgitavat kirjandust. Üksikul õpilasel oli neid teoseid raske muretseda, esiteks ei olnud need kõigile kättesaadavad ja teiseks oleks ostmine teinud ka majanduslikult raskusi. „Taime“ raamatukogusse hakati muretsema siis kirjandust, mida ei leidunud kooli raamatukogus.

---

37) Teade Aleksander Helilalt (end. Hansschmidt).

38) Eelnenud kolme ajakirja säilinud numbritest ära kirjad ühes täiendavate teadetega saadud R. Bērzinilt.

39) Teade Mart Lepastelt (end. Lekstein).

40) Teade Th. Käärikult, J. Semperilt ja J. Vareselt. — Vt. ka J. Semperi kõne resümee „Pärnu Päevalehes“ 1935, nr. 174.

41) Teade J. Semperilt.

Rohkesti saadi raamatuid annetuse teel, kuid palju vajalikku illegaalset revolutsioonilist kirjandust tuli osta. „Taimes“ oli peale liikmemaksu veel eri maks raamatukogu heaks. Suuremad summad saadi aga selleks korraldatud pidudest. Pidud organiseeriti küll ametlikult mõnel muul ettekäandel⁴²⁾, sageli isegi vaesemate õpilaste toetamiseks, raha anti ka vaesemaile õpilastele välja, kuid need omakorda annetasid selle tagasi „Taimes“ raamatukogule⁴³⁾. Pidud tõid sisse teinekord päris kena summa. Nii näit. 1906. a. novembris korraldatud pidu sissetulek on olnud 237 rubla, millest on jäänud puhastulu 147 rubla⁴⁴⁾. Pidu sissetulekust on otsustatud kulutada 20 rubla raamatute köitmiseks, ülejäänud summa aga uute raamatute ostmiseks⁴⁵⁾. Pidudest saadud sissetulekuga oli võimalik osta peaaegu kõike illegaalset kirjandust ja teoseid, mida liikmed kusagilt soovitatuna või kuulduna lugemiseks vajasid. Sotsialistliku ja majandusteadusliku kirjanduse kõrval tellitud ka teada olevaid anarhistlikke teoseid, viimaseid saadud isegi Buenos Airesest⁴⁶⁾. Kirjandust ei tellitud mitte otsekohe „Taimes“ nimele, vaid selleks kasutati väga mitmesuguseid teid.

Liikmed annetasid sageli pärast raamatu ostmist selle „Taimes“ kogusse, sest seda peetud suureks „patustuseks“, kui keegi raamatu pärast läbilugemist jättis enda tarvitada, kuna seda mitukümmend kaaslast oleks lugeda soovinud⁴⁷⁾. Sellisest arusaamisest tingituna, nagu raamatukogu nimestikust nähtub, on mõned liikmed annetanud aastas mitukümmend raamatut.

Nii on majanduslikult võrdlemisi kehv Jüri Vilms annetanud „Taimes“ kogusse a. 1905 9 teost ja a. 1906 2 teost⁴⁸⁾. Esiimesel aastal on Vilmsi poolt annetatud Goethe „Faust“ I ja II, Kampmanni „Kirjaseadmise õpetus“, Falke „Budda, Muhamet, Kristus“, Reimani „Kooli kõne“ ja neli venekeelset, üks Vanderfelde, üks Kautsky ja kaks Lassalle'i teost. Järgmisel aastal on ta annetanud ühe Kautsky teose ja koguteose „Võitluse päivil“.

Et liikmed raamatukogu eest nii agarasti hoolitsesid, kasvas see võrdlemisi kiiresti. Säilinud nimestikust nähtub, et 1905. a. lõpul on olnud kogus 282 raamatut ja järgnevail aastail juba 642

42) Teade H. Kuusnerilt.

43) Teade Th. Käärikult.

44) „Taimes“ üldk. prot. 1. nov. 1906.

45) Seesama.

46) Teade Th. Käärikult.

47) Teade H. Kuusnerilt.

48) „Taimes“ raamatukogu nimestik.

ja 1145 raamatut. Seega oli ajal, mil Vilms Pärnust lahkus, „Taime“ kogus juba üle tuhande raamatu ⁴⁹⁾.

Ei ole siis ime, kui Vilmsi kohta tähendatakse, et ta esines gümnaasiumis täismehena, võis kõigi küsimuste üle kõnelda ja vaielda, ja et samuti veel üliõpilaspõlves on ta kõnetemate valik väga suur ⁵⁰⁾. „Taime“ raamatukogu oli kahtlemata üheks suuremaks Vilmsi noorusaastate vaimse pagasi hankimise kohaks.

Raamatukogu seisis esimesil aastail H. Kuusneri vanemate majas, hiljem aga väga mitmes kohas. Raamatud asetsesid hoolikalt kapis ja juba 1906. a. märtsis on otsustatud raamatukogu kapi heaks pidu toime panna ⁵¹⁾. Raamatud olid enamasti köidetud, katalogiseeritud ja nummerdatud ning märgitud ovaalse templiga. Raamatukogul oli hoidja ja selle abi ning raamatute valijaks ja ostjaks vastav komisjon.

Pärast 1905. a. elati mitmel korral üle läbiotsimise kartust, kuna õpilaste isetegevus ulatus sandarmite kõrvu. Raamatute köitmisel oli seda arvestatud ja nii köideti terve rida keelatud brošüüre niiviisi kokku, et köite esimene raamat oli väga süütu, kuid sellele järgnesid keelatud brošüürid. Läbiotsimise kartusel lõigati välja või kustutati raamatust organisatsiooni tempel ⁵²⁾. Kord, kui olnud karta läbiotsimist Riistast sõitnud sandarmipolkovniku poolt, veetud raamatukogu pesukorvides „Waldhofi“ vabrikusse mingisse tühja ruumi ⁵³⁾. Teine kord kavatsatud kardetavamad brošüürid linna lähedale Sauga valda maha matta ⁵⁴⁾. Kord paigutasid Parsmann ja Th. Käärrik läbiotsimise kartusel raamatukogu vaadidesse ja vedasid vaadid raamatutega petrooleumivaatide sekka ⁵⁵⁾.

„Taime“ raamatukogu suurenes ka mitme likvideerunud õpilasingi toetusel. Nii näit. 1906. a. oktoobris likvideerunud illegaalne naisõpilaste-ring „Linda“ on annetanud oma kassa „Taime“ raamatukogu heaks ⁵⁶⁾ ja 1907. a. likvideerunud läti õpilasing „Rihts“ (?) on annetanud „Taimele“ terve rea raamatuid ⁵⁷⁾.

---

49) Raamatukogu nimestikku on tehtud viimane sissekanne 15. IX 1910, siis on olnud kogus 2506 raamatut.

50) T a m m a n n, m. t., lk. 39. — Samuti E. Ü. S. „Ühenduse“ arhiivis olevad kirjalikud teated.

51) „Taime“ üldk. prot. 9. III 1906.

52) Neil raamatukogu osadel, mida allakirjutanul on olnud juhus üles leida, on kõigil tempel kõrvaldatud, ainult juhuslikult võis ühe köite siselehelte leida templijäljendi.

53) Teade J. Semperilt.

54) Seesama.

55) Teade Th. Käärrikult.

56) „Taime“ üldk. prot. 20. X 1906.

57) Teade H. Kuusnerilt.

Pärnu gümnaasiumis oli möödunud sajandil balti-saksa kultuuri mõjul kohutavalt levinud joomine. Nii oli Eiseni ajal õpilaste seas oma „joomariik“⁵⁸⁾ ja Hindrey ajal olnud asi arenenud kirjeldamatu kaugele. Uue sajandi algul aga on õpilaste illegaalne isetegevus asunud hoopis vastassuunda, karskusküsimus on saanud päevaprobleemiks.

„Suure vaimustusega algatatud liikumine pidi aga seaduse nõuete ees kokku langema: alaealiste ühingud olid keelatud. Väliselt võidi, teistele trotsiks, ainult Soomest toodud siniseid märke rinnal kanda“⁵⁹⁾.

Neil aastail oli Eestis karskusliikumine väga aktiivne ja probleem iseendast akuutne. Legaalsed täiskasvanute karskusseltsid olid lubatud ja nende sildi all arendati poliitilist tegevust. Kahtlemata, kui karskusprobleemist rahva seas palju kõneldi ja kirjutati, siis tõmbas see ka noori kaasa. See, mis noortel legaalselt keelati, ei jäänud aga tegemata, vaid koondumine sündis illegaalselt.

„Taime“ juurde loodi varsti ka eriline karskusosakond.

„Karskumõttel oli seda kergem maad võtta, et ta teataval viisil ühenduses oli poliitilise vastasrindlusega: alkoholi abil püüdis valitsev kiht lai rahvahulki vaimses tuimuses hoida ja majanduslikult välja kurnata. Võitlus alkoholi vastu oli ühtlasi ka poliitiline võitlus — seda suurem siis tolele poolehoid,“ mäletab tolelaegse noorsoo suhtumist karskusküsimusse Vilmsi koolikaaslane Jaan Mets⁶⁰⁾.

„Taime“ karskusringi juhtivamaid jõude oli H. Kuusner, kelle vanemate majas peeti ka ringi koosolekuid. „Taimes“ olnud ka rühm noori, kes armastanud vahel õlleklaasi tõsta. Vilms käinud mõned korrad nendega joominguil. Ühel päeval tulnud ta karskusringi ja pihtinud kõik, öeldes, et ta on põhimõtteliselt karsklane, kuid teinud seni mõned joomingud kaasa, et ise seda läbi elada ja tunda⁶¹⁾. Vilmsil oli tahtejõudu, ta võis panna punkti seal, kus soovis. Ka paberossist keeldus ta.

Aktiivse karsklasena esineb Vilms veel üliõpilasaastail.

6.

1905. a. revolutsioon haaras peaaegu kogu Eestit, Pärnu kaasa arvatud. Jüri Vilms oli tollal 16-aastane VI klassi õpilane. Et ta juba paaril aastal oli võtnud juhtivalt ja aktiivselt osa ille-

58) Eesti Kirjandus 1934, nr. 12. — Hindrey aja kohta vt. samas tsiteeritud kirjandust.

59) J. M e t s, Üliõpilasleht 1934, nr. 5.

60) Seesama.

61) Teade A. Helilalt.

gaalsest õpilasliikumisest, siis leiame Vilmsi revolutsioonipäevil õpilaste ja rahva hulgas oma tegevust jätkamas. Teated aga Vilmsi nende päevade tegevuse üle on võrdlemisi napid.

Oktoobrimanifesti järel võimaldus seni konspiratiivsetel noorsoo- ja töölistegelastel tulla oma mõtetega rahva sekka, esineda oma ideede ja nõudmistega avalikult. Jüri Vilmsi nende päevade tegevuse ja kaasaegse õpilasliikumise kohta on üks õpilane oma päevikusse märkinud järgmist ⁶²⁾:

„Järgmisel päeval pärast seda, kui levines kuulds konstitutsiooni väljakuulutamisest, VI klass, kelle eesotsas Jüri Vilms, Kuusner ja leedulane Martin Ishas ⁶³⁾, (Itshas) veel enne tunde laotas lendlehti, milles kutsuti kõiki streigiks. Kahjuks ei leidnud see hüüd toetust terves VII klassis ja osalt ka VIII klassis peaaesjalikult sakslaste vastupanu tõttu. Kavatseti minna terve kooliga naisgümnaasiumi õppimise lõpetamiseks, sedasama teha linnakoolis ning kuulutada välja püha konstitutsiooni auks. VI klassis korraldati kiires korras miiting ja mind VIII klassi õpilast valiti juhatama seda liikumist. Panin ette valida endale abiks komitee vanemate klasside õpilastest, kellel oma klassis rohkem mõju on. Nii viisi sattusid minule abilisteks VI klassist Jüri Vilms, Kuusner, Ishas, VII klassist parun Pillar von Pilchau noorem, keda kuulas terve klass, VIII klassist Jüri Annusson ja mõned teised. See sündis kõik väga kiiresti, vahetunnil. Ajalootunnis õpetaja inspektor Popelshiev ruttas kasutama konstitutsiooniga lubatud uut sõnavabadust ja suutis veel niipalju juurde lisada senisele õppekavale, et Aleksander I ei olnud surnud, vaid tema asemel on keegi teine maha maetud, kuna ta ise on kadunud rahva hulka lihtsa mungana. VI klass siiski lasti lahti. Selle järele tuli käsk koju minna tervel gümnaasiumil, sest meeoleolu oli liig ärev.“

Järgmisel päeval gümnaasiumi aulas toimunud miitingul võetud vastu õpilaste õigusi ja koolielu käsitlev kolmeteistkümne-punktiline resolutsioon ⁶⁴⁾. Pea jääb kool osaliselt ja hiljem täielikult seisma. Õpilased käivad hulganähtavana koolimajas, arutavad, peavad miitinguid. Poeglaste gümnaasiumi õpilased olid kõige aktiivsemad ja nad mõjutasid ka teiste koolide tegevust. Kuna tütarlaste gümnaasiumis õppetöö veel edasi kestis, siis läksid poeglaste gümnaasiumi õpilased rongkäigus tütarlaste gümnaasiumi ja nõudsid direktriss Böhrtling'ilt koolitöö lõpetamist, mis ka otsekohe täideti ⁶⁵⁾.

Nagu eelnenud ühe kaasõpilase päevikulistest märkustest nähtub, oli Jüri Vilms oma VI klassiga õpilaste revolutsioonilise liikumise algatajaid ja üks selle liikumise hilisemaid juhte. Vilmsi revolutsiooniline tegevus ei jäänud mitte ainult kooli-

62) Pärnu Päevaleht 1935, nr. 178. — Päevik on avaldatud anonüümselt, kuid toimetaja M. Lepastelt saadud teateil kuulub see tolleaegsele õpilasele, praegusele kohtunikule Kaalule.

63) Oli hiljem leedu rahvuslik tegelane, Leedu esindaja Vene riigiduumas jne.

64) Pärnu Päevaleht 1935, nr. 178.

65) Seesama, nr. 181.

maja seinte vahele, vaid ta on aktiivne tegelane ka väljaspool kooli.

Pärnu linnas tegutses samal ajal ka revolutsioonikomitee, asukohaga kohalikus karskusseltsis. Vilms näib olevat ainuke õpilane, kes peale revolutsioonilise liikumise juhtimise koolis võtab osa ka linna revolutsioonikomitee tegevusest ⁶⁶⁾. Sama kaasõpilane tähendab Vilmsi kohta: „Meie hulgas oli ka piiramata julgeid, keda tuli mõjutada, nagu Jüri Vilms. Temaga kui koolikomitee liikmega tuli nõu pidada ja Martin Ishase (Itshase) ning teiste tasakaalukamate õpilaste abil sundida loobuma ekstsentrilistest ja hädaohtlikkudest väljaastumistest. Kuidas tema talitas Pärnu linnakomitees, on mul teadmata“ ⁶⁷⁾.

Pärnus peeti „vabaduse päevadel“ terve rida suuri tööliikosoolekuid, kuid nendel ei teata Vilmsi kõnelejana esinenud olevat ⁶⁸⁾.

Pärnus oli tollal suuremaid ekstsesse politseipristav Hahni kottiajamine ja viimase eessammumisega punase lipuga rongkäik läbi linna, Oleviste kiriku pastori T. Hahni kottiajamise katse Elisabethi kirikus tööliste poolt ja viina- ning õllevagunite purustamine. Pärnu jaamas seisis kolm vagunit joovastavaid jooke. Kuna rahva nõudel oli juba varem kõik monopolikauplused kinni pandud, siis lõhkunud ühel päeval revolutsiooniline rahvamass vagunid lahti ja peksnud, tolleaegseil teateil, puruks 139 kasti kroonuviina ja 38 vaati õlut ⁶⁹⁾. Mõningad kaudsed teated kõnelevad, et Vilms olnud üks agaramaid viinapudelite purukspeksjaid, kuna pealtnägijad ja kaasategijad ei tea seda tõendada. Kui hiljem seda küsimust kohtus arutati, siis ei istunud Vilms süüpingis.

Pärnus tehti revolutsioonilisele liikumisele lõpp 20. dets., sest sama päeva hommikul ilmusid tänavanurkadele kuulutused, et keelatakse igasugused kogunemised ja rongkäigud ⁷⁰⁾.

Vilms sõidab jõulupühiks maale, kodukohta Pilistverre. Ära sõites olnud sõbrad teda jaamas saatmas, kuid see ärasõitmine tundunud põgenemisena ⁷¹⁾. Kodukohas esinenud ta veel kõnelejana ⁷²⁾ ja ühel palvekoosolekul keisri nime nimetamise puhul trambib ta jalgadega ⁷³⁾.

66) Seesama, nr. 178.

67) Seesama, nr. 181.

68) Teade hr. Lepalt.

69) Postimees, Pärnu väljaanne, 1905, nr. 286.

70) Seesama, nr. 283.

71) Teade J. Vares-Barbaruselt.

72) T a m m a n n, m. t., lk. 18.

73) P ä r l, m. t., lk. 18 jj.

23. dets. algavad Pärnus vangistamised, teiste seas vangistatakse ka Vilmsi klassikaaslane H. Kuusner ja mõned varem nimetatud linna revolutsioonikomiteesse kuulunud üliõpilased. Nad viiakse Valka kindral Orlovi sõjakohtu ette, kuid vabanevad sealt süütoenduse puudusel.

Vilms viibib karistussalkade ilmumisel maal ja läheb kinnivõtmise kartusel pakku⁷⁴). Üks kaasõpilasi mäletab: „1906. a. algul Pärnu gümnaasiumist kedagi välja ei heidetud, olgugi et jõuluvaheajal mõned koolipoisid, nende seas ka Vilms, kinni võeti ja Pärnu toodi. Direktor Popeliževi eestkostmisel said kõik uuesti vabaks ja 7. jaanuaril olid koolis“⁷⁵).

(Järgneb.)

A. Looring.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

Gustav Suits: Kogutud luuletused. Eesti Kirjastuse Kooperatiiv, Tartu, 1938. 349 lk.

Ikka enam hakkab meie kirjanduses arenema kalduvus tagasivaadeteks, pilguheideteks sellele, mis on juba saavutatud. See, mis hiljuti oli kääriv, elav elu, millest oldi kaasa kistud, mille voolus liiguti, ilma et iga kord täpsamalt teati, kuhu see viib, esineb lõpetatuna, kanoniseerituna, oma kindla ajaloolise kohaga — küll mitte surnuna, kuid teatud mõttes juba minevikuna ja taustana. Väliselt see ilmneb muu seas kogutud teoste väljaannetes, või mahukates üksikute autorite toodangu antoloogiates, mille kaudu saab määrata nende loomingu ulatust ja piire. Sääraste väljaannete varal oleme saanud täpsama pildi näiteks proosa alal Tuglase ja värssi alal Marie Underi kunstist. Peab vist möönma, et alles pärast seda, kui ilmus Underi ulatuslik antoloogia „Ja liha sai sõnaks“, sai täiesti selgeks tema valitsev seisukoht meie pärast sõjases luules: tema lai aineala, tema alati elastiline ja kõigele lahtine vaim, tema intensiivsus ja herkus ning ta kõikjal avalduv kujundusvõime, mis on võrdne tema haarava lürismiga, ei oleks ilma selle koguta vististi olnud nii ilmsed. Enne oli meil meeles hulk temalt saadud võluvaid või sügavaid elamusi, kuid neid terviklikult pildiks siduda oli raske, kui mitte võimatu. Pärast antoloogia avaldamist sellevastu saime teadlikuks kindlailmelisest, avarast isiksusest, kelle saavutus tervikuna seisab ülalpool igasugust poleemikat.

Oleks võinud arvata, et Gustav Suitsu kuju oli ammu meie teadvuses kindlalt äärjoonestunud. Paari aastakümne kestel on temalt ilmunud ainult üksikuid algupäraseid värse ning „Kõik on kokku unenägu“ ja „Lapse sünd“ moodustavad veel tänini tema luuletajaarengu sihtjaama. Valikkogusse „Aastate aknal“ oli ta juba ise paigutanud selle osa oma loomingu, mis tundus talle ilmekaim ja püsivaim. Kuid vaevalt sai ükski selle valiku lugeja lahti muljest, et selles ei sisaldunud kaugeltki kogu Suits — et see poet oli märksa nüansikam ja huvitavam kui see suhteliselt väike raamat andis aimata. Selletõttu oli kõigiti tervitatav, kui pisut enam kui aasta tagasi sai teatavaks tema kavatsus koondada kogu oma värsitoodang ühte köitesse.

74) Tamman, m. t., lk. 18. — Päril, m. t., lk. 19.

75) Kirjalik teade G. Taltsilt 20. III 1938.

See kavatsus on nüüd saanud teoks. Umbes kolme-ja-poolse-saja-leheküljelises, A. Johani poolt peenelt illustreeritud ja trükitehniliselt õige õnnestunud köites leiduvad nüüd koos kui mitte just täpsalt kõik tema värsid, siis vähemalt ligikaudu kõik, mis neis on olulist. Tõlked on jäänud täiesti kõrvale, ja samuti puudub näiteks mõni omal ajal „Elu tules“ ilmunud värske, kuid autori arvates nähtavasti liiga ebaküps pala. Me vist ei eksi, kui oletame, et Suits oma „Kogutud luuletustesse“ on koondanud kõik selle, mida ta veel peab arvestamisväärseks. Ruumi on leidnud ka tema pikemad poemid „Lapse sünd“ ja „Ohvrisuits“.

Milline on kogumulje?

Ei ole kahtlust, et pärast selle köite läbilugemist oled veendunud Suitsu ande suurest ulatusest, selle varjundirikkusest ja võimest leida ikka uusi ja uusi lähtekohti, rütme, stiile, pilte, vastavalt meeolule ja sisule. Ta ei paista end üldse kordavat, välja arvatud „Elu tules“. Igal pool on uusi ideesid ja tagapõhju, sisu on niisama mitmekülgne kui vorm, maailmavaateline külg niisama huvitav kui tundeolu erkus. Ühekordne, täiuslikult edasi antud impressioon, filosoofiline mõlgutus, terve aja-järgu elamusi kehtastav sümbol („Sapine kuu“), peidetud autobiograafiline pihitus, revolutsiooniline protest aja olude vastu, lai, saatuslikku maailmaajaloolist hetke võimsalt haarav panoraam („Koduretk“), ekspressioonistlikult teritatud naturalism („Kelle eest“), kord leebelt irooniline, kord sapine epigramm — see pikk loetelu mainib ainult mõningaid Suitsu luule momente, suutmata ligikaudseltki hõlmata selle sisaldust. Peenim virvendus, tugevaim kontuur leiavad temas võrdset täiuslikku käsitleja. Tema vorm võib olla selge ja läbipaistev või jällegi nii varjav ja komplitseeritud, et ainult hoolsaim analüüs pääseb tuumani välja. Otse hämmastav on see kultuuriliste mõjutuste hulk, mis Suitsul on ümber töö-
tunud küpseks, läbini individuaalseks luuleks. See on nii suur, et sellesse köitesse näib olevat mahutatud otseki Euroopa kirjanduslugu minia-
tuuris. Kui kord hakatakse uurima Suitsu kirjandusloolist fooni, siis tuleb vist põhjalikult tutvuda kõigi luule tähtsamate kujudega Vergiliu-
sest Verlaine'ini, Dantest Fjodor Sologubini, Shakespeare'ist Eino Lei-
noni ja Otto Manniseni. Rootsi akadeemiliste peoluuletuste stiil („Õne-
soov Eesti Ülikoolile“), meie oma rahvalaul, Leconte de Lisle, Whitman,
Poe, Sigbjörn Obstfelder, Fröding — kuid säärasel loetlusel ei oleks
lõppu. Kõigilt neilt on Suits mõndagi saanud, vahel ta on neid sõna-
sõnaliselt korranud, peaaegu tõlkides terveid luuletusi, — ja siiski on
kogumulje originaalne ja isikupärane. Ta on nimelt osanud neisse nii
sisse elada, et on kaasa võtnud vaadeldava kvintessentsi, sulatades selle
ühte omaenda olemusega. Tulemuseks on olnud eesti luule erakordne
rikastamine toonidelt ja välööridelt. Suitsu luule kaudu oleme pääsenud
intiimseimasse ühendusse suure osaga maailmakirjanduse parimikust —
nii intiimsesse, et me seda tavaliselt ei märkagi, vaid arvame liikuvat
omamaisel pinnal. Võib julgesti väita, et Suitsu värsikunsti Eesti on
samastunud Euroopaga, kaotamata oma identsust.

See on äärmiselt suur ajalooline teene. Kuid Suits ei ole mitte üks
ajalugu, vaid „Tuulemaast“ peale ta tundub meile tänini veel täiesti kaas-
aegsena. Tema isiksus ei jää kuski varju. Mis see tähendab, et „Sapise
kuu“ rütmid ja pildid meenutavad Otto Mannist? Nad jäävad Suitsuks
ja on läbini eestilised — nii eestilised, et meie hingelaadile vastavamaid
luuletusi on raske leida. See on meie maastik, meie saatus. Siin kõnel-
dakse kogu sugupõlve nimel. Ning ühtlasi on see „puhas luule“, kunst,
mis kestab kindlasti üle sugupõlvede.

Lugedes Suitsu värsse kronoloogilises järjekorras saab kindla mulje,
et kõigile „mõjutustele“ vaatamata on siin tegemist autobiograafiaga.
Autor ei ole kellegi end paljastav Rousseau, kuid eriti „Kõik on kokku
unenägu“ lubab peaaegu samm-sammult jälgida konkreetseid sündmusi
nii maailma kui luuletaja enda ajaloos. Me ei suuda võib-olla igal juhul

identifitseerida üksikuid episoode, kuid tunneme, et siin on mõeldud kindlaid isikuid, kindlaid situatsioone, mida küll ühtelugu on suudetud vaadelda kõrgemast aspektist. Vahel leiame isegi nime, näiteks „Hauakirjas“ (millest on kõrvaldatud vist autorile endalegi nüüd juba ülekohustena tunduvad detailid), kuid ka seal, kus nime ei ole, veendumenast, et „elulähedus“, s. o. käesoleval puhul inspireerumine käegakatsutavaimast tõelisusest, on väljaspool kahtlust. Nii-siis elu, kaugeltki mitte ainult raamatud (kuigi needki võivad olla ehtsaim elu) on olnud selle luule lätteks. Luuletaja iseloomu teravnurksus ja sapp pääsevad sealjuures alatasa mõjule, ja öeldagu tema arvustavate seisukohtade puhul mõnikord mistahes, ilmne on, et usaldus elamuste genuiinsuse vastu selle läbi ei vähene.

Allakirjutanu on varem korduvalt püüdnud analüüsida oma muljeid Suitsu toodangu puhul ning tõmmata tema kirjandusliku arengu äärjooni. Ta ei kavatse seda käesoleval korral uuesti teha. Ta ei saa nii täie veendumusega kui mõnedki teised väita, et Suits oleks meie luule alfa ja omega, selle kõrgeim tipp, selle ainus klassiline kuju. Under tundub talle monumentaalsemana oma intensiivse andumis- ja erakordse kujutamisevõimega. Kuid kõnesolevat kogu lugedes ei saa siiski hoiduda imetlustest, nähes täiust ja subtiilsust, milleni Suits oli viinud meie keele juba siis, kui „Siuru“ õieti alles kogeles. Tema moodustab meie luules üksi terve ajajärgu, ja paljude tema asjade peenus ja jõud näib omal laadis ületamatu. Kui haruldasel määral ei olnud tema meie murdeid kasutanud juba siis, kui temast nooremad leppisid veel õige kehva ja konventsionaalse sõnavaraga! Tõsi küll, sedasama püüdis teha ka Ridala — aga kuivõrd raskepärasem ja abitum ei ole isegi „Kaugete randade“ leksiikaalse materjali rakendus sellest, mida leiame „Tuulemaas“! Midagi samataolist nagu Suits teostas proosa alal umbes samasuguse oskusega Eduard Vilde oma „Mäeküla piimamehes“.

Ometigi on just see sõnavaralise ja üldse väljendusliku individuaalsuse otsing seik, mis Suitsu luulele mõnel puhul on osutunud hädaohtlikuks — eriti vanade luuletuste ümbertöötustes. Tal näib puuduvat võime leppida kord juba saavutatuga. Alatine kohendamine toob tema värssidesse ikka uusi stiilikehte, mis kaugeltki alati ei ole kontekstiga kooskõlas. Käesolevas väljaandes ta on paljudel puhkudel tagasi pöördunud algupärase teksti juurde, mille tõttu näiteks „Mahajäetud mõisa“ lõpp uuesti mõjub võluvana nagu omal ajal. Kuid „Valge käega“ seda ei ole juhtunud — ning uuesti kahetsed, et see oma endisel kujul võib-olla naiivsem, kuid siiski reljeefsem ja kaasakiskuvam luuletus praeguse hetke ja võib-olla veel mitme kümnendi lugejaile jääb esinema kahvatumas, kuigi rafineeritumas redaktsioonis. Üldse näib, et autor on võõrdunud oma varasemast julgust, hoogsast stiilist. Tundub, et endist inspiratsiooni aastakümnete tagant taaselustada on vahel võimatu. Nii ei taha „Jumalad ja rumalad“ (luuletaja meelest võib-olla bagatell) enam mõjuda oma endise värskusega ega „Kaotatud kevad“ oma muistse melanhoolse intiimsusega:

Kumisevad Toone kellad,
hirmsad, armsad, õudsed, hellad.
Üle laane, üle luha
kostab mere, mere uha...

See on muusika, mille puhast kõla ei asenda alliteratiivsem, kuid raugem ja kalbem uudisredaktsioon:

Hiljund häälled armsad, hellad,
tinisevad Toone kellad.
Üle laane, üle luha
kostab mere ohkav uha...

Rütmilt, kõlalt, julguselt on viimane variant vähemalt allakirjutanu arvates eelmisest tunduvalt taga. Täpsustav epiteet „ohkav“ ei tee tasa substantiivi kordamise rütmilist intensiivsust.

See on muidugi isiklik mulje. Samasuguseid pettumusi, kord väikesi, kord suuri, juhtub mujalgi. Õietolm on mitmelt poolt hajunud. Kuid veel hoopis rohkem on seda säilinud. Igatahes võib selle raamatu ikka veel kätte võtta, sellesse süveneda, vahel sellesse uppuda. Kuid mõnikord võtad siiski riuilult üksikkogude esimesed väljaanded — osalt võib-olla sellepärast, et nendega on seotud nii palju üdini läinud elamusi.

Ants Oras.

Poola romaanide sari.

M. Choromanski: *Armukadedus ja meditsiin*. Tartu, 1937.

Zofja Nalkowska: *Piir*. Tartu, 1937.

Ewa Szelburg-Zarembina: *Joanna eksirännak*. Tartu, 1937.

Marja Kuncewiczowa: *Võõramaalanna*. Tartu, 1938.

Esimene Bernhard Linde, teised L. Skomorowska tõlkes. Noor-Eesti Kirjastus.

Sellest hoolimata, et Poola kui sõbraliku suure naabriga on meie poliitilised sidemed ja üldine läbikäimine olnud õige elav ja vilgas juba iseseisvuse algvõitlusest peale, on huvitaval kombel poola kirjanduse vaimulaad ja autorite ellusuhtumine jäänud meile õige suletuks. Samal ajal, kui meil on rohkearvuliselt tõlgitud prantsuse, inglise, ka rootsi ja norra kirjanikkude teoseid, soomest ümber pandud aga peaaegu kogu loetavam ja väärtuslikum proosatoodang, võib poola keelest ilmunud tõlgete arvu üles lugeda sõrmedel. Ja needki peamiselt mineviku autoreilt või klassikuilt. Teadagi on poola kirjanduse tutvustamisel meile peamiseks takistuseks olnud keeleoskajate ja vastavate kunstiliste kogemustega tõlkijate puudus.

Sellelt seisukohalt vaadates on enam kui huvitav jälgida meie kirjanduse-elus seni vähetuntud L. Skomorowska katset teha eesti lugejale tõlgete kaudu kättesaadavaks moodsat poola kirjandust. Bernhard Linde kui sarja esimese raamatu tõlkija juures pole põhjust pikemalt peatuda — sealpooleks võimed, huvid ja nende otstarve on üldiselt teada. Linde on töötanud jõudumööda ja teinud meil Poola kirjanduse tutvustamiseks seda, milleks ta on tundnud end kutsutud olevat. L. Skomorowska tõlkijana silmapiirile kerkimisega näivad aga väljavaated väärtusliku poola kaasaegse proosa eestindamiseks mitmeti avarduvat. Tõlkijal on tublit stiilitunnet, kunstimeelt ja, kuigi mitte veel täitsa rahuldavalt, siiski juba küllaldaselt, praktilisi oskusi raskuste lahendamiseks, mis võivad tõlkimisel tekkida sääraسته teineteisele täitsa võõraسته keelte juures, nagu on seda omavahel poola ja eesti keel. Esmajoones tulebki lugejana sellest tõlkija heast püüdest rõõmu tunda. Kordaminekud üksikasjades selguvad hiljem.

Asudes üksikute teoste vaatlemisele peab kõigepealt ütleva, et valik on tehtud hästi ja asjatundlikult. Kuncewiczowa, Nalkowska ja Zarembina on poola tänapäeva jutustava proosa väljapaistvamaid esindajaid, kui mitte arvestada juba akadeemikuks saanud Kaden-Bandrowskit ja mõnd sensatsiooniliselt esile kerkinud uustulnukat nagu Piasecki. Need kolm eelmainitud naist (muide on kaasaegse poola jutustava proosa juhtimine naisautorite käes) on aastast aastasse andnud järjest uusi teoseid ning viinud edasi poola romaani ja novelli nende kujutustiheduses ja vormi plastilisuses. Michal Choromanski teened, kuigi ta „Armukadedus ja meditsiin“ osutub ülimalt huvitavaks teoseks ning kandva meelevõtte pooldest küpseks tervikuks, kipuvad isegi varju jääma naisautorite

elutundmise, küündivuse ja nägemusliku lopsakuse ees, mis valitseb niihästi detailis kui üldises mõtteviisis.

Veel enam: see sari, kas juhuslikult või süstemaatilise valiku tulemusena, toob kujukalt esile poola rahva ja poola inimese hinge neli põhi-elementi, milleks on usuline müstitsism, jõuline kirg, iseteadvuslik edevus või väline koketerii ja tugev individualism, mis süveneb paiguti peaaegu asotsiaalsuseks.

Reljeefsemalt maalub meie silme ette usuline müstitsism koos noore tüdruku elluastumise ja iseseisva elu algamise draamaga Szemburg-Zarembina „Joanna eksirännakus“. Matusetalitus stseeniga algab see põgusapildiline romaan ja lõpeb, hoolimata kõigist armastuse vastu sihitud hoiatustest, mille osaliseks noor maapiiga Joanna saab, otse missaliselt harduvas armastuses ja sellest põhjustatud ülevoolavas õnnetundes lapsele elu andmise puhul. Normaalne sündmuste käik võiks olla vastupidine; autor pajatab siin sündmustest aga sellise veenvusega ümberpööratud järjekorraski, et kõik muu ununeb, et valitseb ainult tema kujutus ja selle sugestiivne jõud. Suurepärased on näiteks stseenid rottide väljakõrvetamisest mõisas, eriti see pime usk, millega kogu rahvas jälgib ja usub paari maanteelt tulnud santlaagri imetegevaisse võimesse; siis Joanna usumüstikast paisutatud soovunelmad ja lõpuks armastusest ammutatud jõuküllus, millega ta vastu astub mõisaprouale, kes teda nagu teisi usus kasvanuid ja vaikselt alistuvaid tahab leeri saata ja mehele panna vanale kannule Serzale, pöördumine omaenese tunnete ja vaistude teele hүүdega: „Noori lehma on auväärt mõisaproua laudas küllalt, keda ta võib pulli juurde talutada. Milleks veel tütarlastele pärgi pähe panna ja ajada neid selleks otstarbeks kirikusse!“

Läbimõeldud ja usutavalt antud on nii üksikud inimkujud kui ka põhiidee, mille Joanna jälle kord missa müstilistes meeoludes viibides avastab nagu poolkogemata: mitte lapsest ei kasva inimene, vaid laps ja täiskasvanud inimene elavad kogu eluaja teineteise kõrval. Usulises andumuses ja harduses elav inimene suudaks vaevalt enam tunnetada. Ta on isegi väga imestunud ja solvunud, kui tähendatakse ta enda lapsele, kelle ees tal on võimalik end alandada, ning vastab: mina tahtsin elada iseenele. Teadvuse ja alateadvuse kokkusulatamine, unelmate lepitamine argieluga, mis hiljem romantilisele noorpõlvele järgneb, osutub ses teoses autori hinnatavaimaks ja küpsemaks saavutuseks, mida ei suuda vähendada isegi mõned üksikud ülepaitsutatud ja usutavuselt kahtlema panevad leheküljed enne lõppu. Ühe sõnaga, „Joanna eksirännak“ kuulub nende teoste hulka, kus virvendav sümboolika ja õhuline romantika annab oma parima paarudes tõsieluliste kirjelduste ja jõuliste, veenvate kujutlustega.

Tõlke juures ei tule unustada seda, et „Joanna eksirännak“ on L. Skomorowska esimesi suuremaid tõlkekatsed. Ning kui säärane igas suhtes mitte küllalt kindel ega rahuldav. Tõlkijal on ilmselt olnud raskesti ümberõnastamisega, on tunda tema leksiikaalset piiratust ja umbes kobamist. Paiguti tabab silm sõnu ja väljendusi, mis säärast laadi töö edasiandmisel võõras keeles on ebakohased, sobimatud, isegi inetud; paiguti jääb segaseks lause või moondub tõlkija sule all selle mõte tundmatuseni. Nii näiteks tarvitab tõlkija hobuste kiirustamise tehtava suuliigutuse tähistamiseks sõna „matsutas“ (lk. 60) ja samas: hobused hüppasid teelt kõrvale ja „korisesid“ metsikult. Peab loomulikult olema „norskasid“ või „puristasid“ või „lõõtsutasid“. Taolised viperused on ka „kalkunite kulin“, „koidukuma jäljed“ õhtutaevas ja „linnast karja jaoks“, kus peab vist küll seisma „ehakuma“ ja „praagast karja jaoks“. Romaani lõpu poole tundub siiski tõlge ladusamaks minevat.

Tüüpilist poola edevust ja enese esiletõstmise püüet paljastab Marja Kuncewiczowa „Võõramaalanna“. Juba väliselt ilmelt, sõnastuselt on see üks neid romaane, kus tegelased — muidugi

väga heast seltskonnast ja kõrgesti haritud — räägivad kõik enam-vähem nelja-viit euroopa suurkeelt, tsiteerivad ja koketeerivad oma laialdaste teadmistega keeltes ja keelte nüansside kasutamisega vastavate meeolude loomiseks. Üsna harilikud on selles raamatus dialoogid poolte lehekülgede kaupa prantsuse, saksa või vene keeles. Vahel sekka vilksatab ka ingliskeelseid värsse ja ütlushi, ei puudu loomulikult peale selle igasugused rahvusvaheliselt käigus olevad sõnad. Lugejale, kes neid keeli tunneb, ei valmista võõrkeelsete lausete vahelehaaramine ju eriti pause sündmustekäigu ja meeolude jälgimises, neile aga, kes iga kolmandat-neljandat dialoogi lauset peavad otsima joone alt tõlkes, võib see süsteem tunduda aegaviitvana ja takistavana muljeprintsessi arengus. Romaani laadile ja kompositsioonile ei tule see igatahes kasuks, kuna siin tegemist on niikuinii võrdlemisi segase arenguga, üksikuist mälestuspildikestest ja katkeist koosneva teosega. Peatükkideks ja alaosadeks jaotamine ei etenda autori juures mingit osa. Ühel ning samal leheküljel ta võib oma meetodi juures jutustada asjust, mis sünnivad antud hetkel või mis toimusid aastate, isegi aastakümnete või saja eest. Sellest kõigest on tingitud säärane asjaolu, et lugedes „Võõramaalannat“ pead aeg-ajalt lehekülgi tagasi pöörama, järele mõtlema, et sidet otsida sellega, mis autor ootamatult ühel leheküljel võib esile tuua täitsa ette valmistamata.

Selleski teoses autor kui naine tegeleb naise ja selle hingeeluga. Tema kangelaseks on vanast uhkest poola suguvõsast pärit muusikalise talendi ja kunstniku ellusuhtumisega Ruža, kes on üles kasvanud maalt välja saadetud perekonna juures kuskil Lõuna-Venes, hiljem õppinud Varssavis esimese naisviuldajana muusikat ja armastusest pettununa abiellunud vaimutu kooliõpetaja Adamiga, kes viib ta tagasi sügavale Venemaale, Saraatovi. Matemaatikavalemeis liikuva mehe ja Brahmi „Adagio“ ning „Allegretto non troppo“ meeolulodes elava naise vahel ei sobi tegelik abielu, ei võigi sobida, kuna naine end tunneb kogu elus võõramaalannana ja tahab mehe kaudu kätte maksa oma esimeses armastuses pettumise eest kogu meessoole. Kuid hea seltskondliku tooni ja kasvatuse survele elatakse siiski edasi, elatakse surmani välja. Ning elust kõrvale jäänuna, end elu vaeselapsena tundnud naine andestabki lõpuks mehele kõik.

Kui ma ütlesin, et autori väljendusmeetod võib lugejat häirida või vihastada, siis tahaksin lisada: sellest hoolimata on „Võõramaalanna“ üks huvitavamaid ja sügavama intuitsiooniga kirjutatud raamatuid. Sääraseid teoseid ei kirjutata igapäev.

Tõlkija on püüdnud anda oma parimat, kuid viperused on kiusanud teda siingi. Juba lk. 12 tõlgib ta täpsust taga ajades: „Ruža ei ilmunud näiteväljale“ (Roža nie wychlila sie w pole wiedzienia), selle asemel et öelda lihtsalt „silmapiirile“, „välja“ või „nähtavale“. Siis tuleb „dziesięc sezonow“, mis „kümne hooaja“ asemel tõlgitakse „aastaks“. Edasi öeldakse, et Ruža nina muutus ta hoolikuse keskkohaks, peaks muidugi olema hoolitsuse (troskliwosc); „Roža cala jasnila swojem niedobrem pieknem“ antakse „salakavalas ilus“, peaks aga olema „tigidas ilus“ või „õelas ilus“. „Säärase“, „nii“ ja „nõnda“ äravahetamist kohtab korduvalt. Koomiline eksitus on tõlkijal juhtunud ühe prantsuskeelse värsi tõlgitsemisega, kus stroofidest: „Je n'entends plus le chant joyeux des oiseaux“ saab eesti keeles „Ma ei kuule enam lillede (muidugi lindude!) rõõmsat laulu“... See on ilmselt eksitus, nagu palju teisigi, mille juures pole mõtet pikemalt peatuda. Üldiselt on märgata siiski tõlkija arengut ja kindlamaks muutumist oma sõnakäsituses kui ka üldises plastilisuses.

Zofja Nalkowska oma „Piiris“ esitab seda elementi poola inimesest, mida eespool nimetasin tugevaks individualismiks või asotsiaalsuseks. Mõisarentniku ja valitseja poeg Zenon Ziembiewicz, niikaua kui ta õpib Pariisis ning elab oma nooruspõlve „tormi ja tungi“

aegu, areneb kollektivismi ja sotsiaalse inimese suunas. Astub ta aga eluvõitluse areenile, löövad kohe välja isalt pärandatud kired ja kalduvused; kindlusetuse tunne ja ennast mõjutada laskmine ümbruskonna poolt viivad tolle kunagise vana vene üliõpilasega sarnleva aatleja ja maailmaparandaja niikaugele, et ta käsutab laskma meeltavaldavate tööliste peale ning langeb ise lõpuks oma kirest eksitatud ja juhmiks tehtud kõõgitüdruku tütre lastud kuuli läbi.

Raskeks osutub lühikeses ülevaates edasi anda selle teose sisu ja sündmustekäiku. Ent haarav ja kaasakiskuv on seegi romaan, samuti nagu eelmised teosed samas sarjas. Nalkowska jutustab vabalt ja pingutuseta, tema kujutlused voolavad nagu määratu jõgi, kuid neis on siiski põnevuse-kärestikke, mis kisivad kaasa määratu jõuga. Tema käes saab elavaks ja nauditavaks kõik, mis vähegi on inimlik, iga kõrvalkujukenegi omandab kindla näo ja iseloomu.

Tõlkija miinuseks tuleb siin märkida terve hulk segaseid lauseid ja moonutatud ütlusi. Nii lk. 19: „aga noori tütarlapsi...“ jne., samuti lk. 16., kus räägitakse rekvireerimistest ja hobuste-lehmade asendamisest — paistab nagu inimestega!

Neljas teos, Michal Choromanski „Armukadedus ja meditsiin“, osutub ses seerias kui mitte kaootilisemaks, siis vähemalt niisama kaootiliseks oma kompositsiooni poolest kui „Võõramaalanna“. Ent sellest kaosest loob autor lõpuks siiski kindla, omapärase ja väga värviküllase maailma. Peamine tegevus keerleb siin doktor Tamteni ja vana Vidmari naise salajase vahekorra, õieti nende keelatud kire vastastikuse õilmitsemise ümber. Naise opereerimisel lööb arstis lõkkele tugev mehelik kirg tema vastu. Sellest tekkivad salatsemised, abielumehe armukadetsemine, hingepiinad ja kättemaksukavatsused moodustavad need lõimed, millele autor koob oma ülihuvitava jutukanga. Kahtlemata tunneb Choromanski suurepäraselt kliinilist elu ja arstikutse monotoonsust. Nii paeluvaid lehekülgi sellest miljööst suudetakse harva anda.

Raamatutele on kirjastuse poolt antud sümboolne, Poola värvidega dekoreeritud välimus. Et see väga õnnestunud oleks, ei saa öelda. Samuti puudub järjekindlus ees- ja järel sõnade asjas. Ühest teosest leiad autori kohta kõik vajalikud, teises ei mainita sõnakestki. Kuid see on siiski kõrvaline puudus. Peaasi: meie lugejale on kättesaadavaks tehtud, ning võrdlemisi korralikult, tükk huvitavat maailma elava, kaasaegse Poola kirjandusest.

R. Sirge.

A. H. Tammsaare „Tõde ja õigus“ saksakeelses tõlkes.

Kevadel ilmus Berliinis „Holle ja Co.“ kirjastusel A. H. Tammsaare „Tõde ja õigus“ I osa E. Hunniuse saksakeelses tõlkes. Nüüd on see teos juba selle lühikese ajaga suutnud pühitseda oma hiilgavat võidukäiku ja Saksa arvustajate üksmeelsed kiiduavaldused on ulatunud meigi ajalehtedesse.

Raamatu välimus on suursugune oma lihtsuses. Brošeeritud väljaande kaanepildiks on maitsekas linases köites väljaande kaitsepaberi kaunistiseks on meeleolukas, sünye, kaugusse kaduva soomaastiku foto. Sellele on trükitud suurte punaste tähtedega: W a r g a m ä e. Roman aus Estland.

Kahe ja poole lehekülje pikkuses sissejuhatuses toob A. Knüpffer lühidas, kuid heas kokkuvõttes A. H. Tammsaare elulookirjelduse, sooja hinnanguga tema tõde kohta. Eriti „oivalisena“ tõstetakse siin esile autori „Kõrboja peremees“. Hinnates „Tõde ja õigust“ rõhutab A. Knüpffer selle teose pikka — ligi 20-aastast küpsemist ja selle kuuluvust maailmakirjanduse suurteoste hulka.

„Vargamäe“ tõlkija kuulub perekonda, kust on võrsunud rohkem kui üks kirjanik. Kirjanikuandi tõendab tõlkija ilus, voolav stiil, mille tõttu tõlke juures paratamatud kaotused on minimaalsed. Tähtsaimaks võiks mainida Pearu laia, omapärast keelt, mille edasiandmisest tuleb loomulikult loobuda osavaimalgi tõlkijal. E. Hunnius on osavasti asendanud eesti keele idioomid saksa keelsetega; keeles valitseb nõutav vabadus, ja ometigi on algupärand hästi edasi antud.

A. H. Tammsaare on oma romaani tõlkida andmiseks kolm korda läbi töötanud, tehes hulga kärpimisi ja osaliselt muudatusi. Peale selle on A. H. Tammsaare lubanud tõlkijat teha oma äranägemise järgi veelgi kärpimisi. E. Hunnius on seda õigust kasutanud väga ettevaatlikult. Isegi autori poolt kustutatud kohad on ta enamasti sisse jättnud. See-pärast pole raamatu maht tõlkes muutunud kuigi palju. Saksa keelse „Vargamäe“ suurus ühes sissejuhatusesega on 492 lehekülge, leheküljel 39 rida à 73 täheruumi, kuna algupärandi maht on 606 lehek. à 39×51 tähte. Viiks liiga kaugele, kui hakkaksin nimetama kõiki muudatusi. Tahaksin mainida vaid üksikuid. Kõigepealt on ära jäetud esimene lause „See oli läinud aastasaja kolmandal veerandil“, mistõttu romaan on ainult võitnud: lugeja asetatakse otse sündmustiku ette. XXII peatükist on ära jäänud Marit mõnitav pilkelaul. A. H. Tammsaare tehtud muudatustest mainiksin ühte näiteks. „Tõe ja õiguse“ algup. lk. 342 leiame:

„Tüdruk tuletas pisut nagu Mari ennast meelde, ainult rohkem oli tal tedretähti mõlemal pool nüsinina ja tumehallide silmade all. Sulane Jaagup pidi sügisel kroonu minema, aga tahtis sealt, maksku mis maksab pääseda. Igal parajal juhusel kinnitas ta, et saagu mis saab, aga tema vene sigu söötma ei lähe.

„Kas või surm?“ küsis Leena.

„Kas või surm, aga ei lähe,“ kinnitas Jaagup.“

See koht on muudetud järgmiselt:

„Tüdruk oli kolmekümmene, mingisuguste imelikkude eluta ja tumade silmadega, laia nina ja tugevate, tõntsakate jalgadega. Teda polnud vist keegi kunagi armastanud ja näis, nagu ei võiks ka tema ise kedagi armastada.

Jaagup pidi sügisel kroonuteenistusse minema, aga ta tahtis sellest maksku mis maksab pääseda.

„Kas või surm, aga ei lähe“ — kinnitas ta.“

XXX peatükist on ära jäetud (autori poolt) algusest ligi 3½ lehekülge, tõlkija on aga sama peatüki keskkohas ja järgnevaisi palju sisse jättnud, mis autor on maha tõmmanud.

Peab ütlema, et raamatu tõlget lugedes jääb sest kõige parem mulje. Loed selle nii ammu tuntud ja palju loetud raamatu saksa keeles hea meelega kaanest kaaneni läbi.

L. Skomorovska.

Viis elulugu noortele.

M. Tuisk: Johan Laidoner.

K. A. Hindrey: Johan Pitka

Al. Looring: Ants Laikmaa

A. Tammann: Johann Voldemar Jannsen.

A. Hanko: Jaan Poska.

Eesti Rahvuslikud Suurmehed, IV sari, nr. 20–24. Kirjastusühing „Kooli-Kooperatiiv“, Tallinn, 1938. 46+48+48+48+39 lk.

Käesoleva elulugude-seeria (alapealkirjaga „Elulooline kirjastik noorsoole“) väljaandmisel kuuldavasti peetakse esijoones silmas meie algkooli küpsemat astet. Mõne aasta jooksul on avaldatud 4 sarja, kokku 24 vihku, niisama suure arvu meeste kohta. Mõte on kiiduväärne. Kuid raamatud ise on jõukohased enam täiskasvanuile. Nii ei või kahjuks

mitte öelda, et väljaandja, toimetaja ja autorid selle ettevõttega oleksid naelapead tabanud. Mida juba seeria esimese ande puhul võis karta, seda ongi juhtunud: need raamatud on jäänud neile, kellele nad esijoones olid määratud, vähetarvitatavaks materjaliks. Neid on muretsetud vististi enamikku koolidesse, nii et äriline eesmärk on saavutatud, kuid ideeline üritus on joonsnud liiva, sest kogemused näitavad, et raamatud ei suuda noort lugejaskonda huvitada ja leiavad seetõttu väga vähest tarvitamist. Edukamalt ehk on need raamatud koolis kasutatavad õppetöö saateainena või iseseisvate tööülesannete materjalina.

Milles seisab viga?

Näib, et seeria väljaandmine praegusel kujul on noorsoopsühholoogiline möödalöök, kuigi üksikuid andeid õnnestunuks võib pidada. Õppe- raamatuliselt abstraktses stiilis ja üsna šabloonilise süstemaatilisusega, enamasti mittepedaagoogide kirjutatud, ei vasta need raamatud enamikus õpilaste võimeile ja huvidele ega suuda spontaanset huvi äratada meie suurmeeste vastu.

Meie populaarteaduslikel autoreil, ka kooliraamatute kirjutajail, näikse üldse olevat imekspandavalt vähe psühholoogilist vaistu, mida võiks nimetada ka stiilitunde või kohastumisvõime nõrkuseks. Väljenduslikkude puuduste all kannatab arutihti ka meie suuremate elulugude seeria „Suurmeeste Elulood“, millele ka oleks vooruseks võimalikult suurem loetavus ja sõnastuse populaarsus. Stiililine küündimatus hakkab muidugi seda enam silma niisuguses seerias, millel on spetsiaalne kasvatuslik ülesanne. Peaks olema selge: kui tahetakse kirjutada meie suurmeeste elulugusid nii, et neid ka algkoolinoorus meelsasti loeks, siis peaks neid kirjutatama pooleldi ilukirjanduslikult. Ei olegi tarvis taotleda isikulooliste faktide üksikasjalisemat ja süstemaatilisemat esitamist elulooliste monograafiade mõjul ja eeskujul. Muidu kipub väikese ulatusega raamatus elulooliste pisiandmete meri autoril üle pea kokku lööma. Õigustatud oleksid ainult need andmed ja biograafilised detailid, mis teenivad iseloomustamist, ja needki tuleks esitada jutustuse sees. Peakäsitlus aga võiks koosneda näiteks üksikuist ilmekaist episoodidest, iseloomulikest juhtumustest ja tegudest, isiku enda või teiste mälestustest ja hinnanguist, ka anekdootidest. Need oleksid materjalid, mis mõjuksid mahlakalt ning vaatlikult, sööbiksid meelde ja iseloomustaksid vahenditult, nii et suurmehe elu liiguks noorte silmist mööda otsekui rida elamuslikke, kui võimalik, siis koguni kui dramaatilisi pilte.

Sääraselt õnnestunud käsitluste näiteina võiks mainida mõnd E. Martinsoni skitsi C. R. Jakobsonist, T. A. Edisonist, A. Lincolnist jt. ta lugemikus „Kirjandust koolile“ II ja III.

Vihkusid üksikult vaadeldes näib, et otstarbele kõige lähemale on jõudnud A. H a n k o Jaan P o s k a eluloos. Ta tarvitabki peamiseks aineks iseloomulikke episooide, väljendeid, anekdoote, mis kõik käsitlust haruldaselt elustavad ja huvitavaks teevad. Ta jätabki kõrvale elulooliste pisiasjade ballasti. Ometi on siin parajal määral ja silmapaistva kujundusliku osavusega esile tõstetud niihästi Poska isikulisi omadusi kui mehetegusi, nii et suurmehe mulje saab tõesti tugev, ceskätt mulje sellest haruldasest diplomaatilisest andest, keda meil just rahutegemisel õnn oli omada. Hanko käsitlus on pealegi kuidagi eriliselt diskreetne, mis vastab Poska olemusele, ja mõjub kuidagi liigutavalt. Meid rohkem lastakse aimata Poska vaimset olemust ja ta nägematut mõju. Neid häid omadusi ei kohta me teistes vihkudes üheski nii ilmekalt.

Ka M. T u i s u käsitlus J. L a i d o n e r i s t on üks loetavamaid, tänu heale materjalile, mis meil Laidonerist on olemas 1934. a. ilmunud suures koguteoses. Muidugi ei ole siin midagi uut, kuid uudust me siit ju ei otsigi. Peatähtsus on materjali valikus ja selle õnnelikus suupäraseks tegemises noortele.

A. Tamman on koostanud J. V. Jannseni st asjaliku, tiheda ning ümmarguse ülevaate. Proportsioonid on üldiselt parajad, kuigi Tartu tegevuse ja ta kirjandusliku töö käsitlus on liiga pealiskaudne. Viga peaks olema see, kui lk. 42 väidetakse, et I eesti üldlaulupidu 1869 oli organiseeritud läti eeskujul ja et Jannsen juba „P. Postimehes“ (seega 1857. ja 1863. aasta vahel) rääkinud läti laulupidudest. On teada vastupidist, et I läti laulupidu peeti pigem eesti eeskujul, alles a. 1873. Võiks veel öiendada, et uuemate jälgimiste põhjal C. R. Jakobsoni kaastöö „E. Postimehes“ algab siiski a. 1865.

K. A. Hindreyl on J. Pitka elulooks olnud kasutada eeskätt Pitka enda autobiograafilised teosed ja muid teatmelisi trükkandmeid, aga mõnevõrra ka isiklikke mälestusi Vene 1917. a. revolutsiooni ja Vabadussõja päevilt. Ka annab autor uusi hinnangulisi sugemeid. Nii ühed kui teised isikulised lisad teevad käsitluse värskemaks ja uudsemaks.

See uudsusmoment on kõige tugevam A. Looringu kirjutatud A. Laikmaa eluloos. See oleneb sellest, et Laikmaa elulooks eeltööd ja varemad käsitlused peaaegu puuduvad, nagu neid enamiku teiste kohta on olemas, mõne kohta isegi külluses. Seega avastab autor siin uudis- maad ja seetõttu on ta ka suurt ahvatlust tundnud kogutud uudet materjali peensusteni esitada. Originaaltööna pälvibki sinne Laikmaa elu- lugu suuremat tähelepanu kui enamik muid ses seerias. Laadilt on see biograafiline skits, ilma et ses erilisemalt rõhutataks neid omadusi ja külg, mis noortele oleksid eeskujulikud. Lapsepõlve ja õpiaastaid on käsiteldud suurema üksikasjalisusega (üle poole raamatust) kui mehe- ea tegevust. Eriti väheütlev on loomingu esitus: paljad teoste nimed ei ütle noortele ega vanadelegi midagi; peaks lisama vähemalt mõnegi reproduktsiooni. Üleliigne on siin B. Laipmanni lugu. Töö kannab kii- rustamise jälgi — esineb kordamist, mõningaid ebajärjekindlusi (vrd. andmeid L. kortereist lk. 31 ja 36 jm.).

Veel ühele konkreetsele puudusele nende elulugude juures juhiksin tähelepanu. Et meie õppiv noorsugu ei oma vajalikult entsüklopeedilisi teatmeteoseid, siis on tarvilik, et võõramad sõnad ja mõisted leiaksid piisavat selgitust. Näit. tarvitab Looring (lk. 40) sõna „duuma“ ilma iga- suguse selgitusega. M. Tuisk kõneleb „Loode-armeest“, kuid ei selgita lähemalt selle päritolu. Nii harjutatakse noori uduste mõistetega, mis peale muu halva mõjub huvi nüristavalt. Lühike joonealune märkus säärasel puhul oleks elustav ja kõigiti viljakas. Siin võiks kehtida põhi- mõtte: vältida võimalikult võõrsõnu ja võõraid väljendeid, aga kui neist ei saa mööda, siis parem anda rohkem kui liiga vähe seletust.

August Palm.

A. Aspel: **Voltaire.** Valgustusajastu geenius. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1937. 158 lk. Hind 1 kr. 50 s.

Valgustusajastu omapära ei ilmne mitte filosoofilistes suursüsteemides, iseseisvates doktriinides ja aksioomides. Valgustussajandi olemusest ei saada õiget pilti, kui püütakse näha selle tähtsust eeskätt kvanti- tatiivses nimteadmuste laienemises. Mitte tulemused, vaid mõttedüna- mika, mitte metafüüsilis-loogilised süsteemid, vaid omapärane mõtlemis- vorm on uudsusüks. On tõsi, et mandri aatlejad ja vaatlejad XVIII sajandil on juhitud Inglise suurtest vaimuhiiglastest. Ometi pole valgustusfilosoofia mingi heterogeensete mõttemotiivide mosaiik. Valgustus- filosoofia ei piirdu ainult reflekteerimisega kõrgemates regioonides, ta laskub alla keset kujunevat elu, haarab kõiki inimlikke tegutsemisalasid ning muutub elu kujundavaks teguriks. Kõik suundub ja seguneb filo- soofiassse ning levib sellisena laiaadesse hulkadesse. Deduktsiooni, üksi- kute juhtmõtete hegemoonia asemele astub igapäevaste tõsiasjade kalei-

doskoop. See on rokokoolikkude nüansside ajajärk. Kui XVII sajandi suured mõtlejad lahendasid kõik küsimuste küsimused veel jumalamõiste vahendusel, siis XVIII sajandil toimub maailmavaadete sekularisatsioon.

Eelöeldust jätkub, et mõista Voltaire'i olemust ning tema isiksuse tutvustamise tarvet eesti lugejaskonnale. Voltaire on saanud meie päevil valgustusajastu sümbolkujuks. Kuid ka kaasaeglastele oli Voltaire peaaegu ebajumalaks kuni Prantsuse revolutsiooni algupäevadeni. Voltaire'i žurnalistlik mõtteviis, tema valgustusajale omane eludünaamika ning rõhu asetamine laiemaid hulki eriti huvitavaile probleemidele Jumalast, vabadusest ja surematusest võimaldasid teda filosoofiat vabastada akadeemilisest rüüst ning muuta seda inimmasside elujõuks. Nagu üldse valgustusajal, nii olid ka Voltaire'il usulised küsimused esiplaanil. Mõistuse austajana ja seepärast ka igasuguse dogma vastasena, kuid küllaltki irratsionaalsust psüühis kandeav, polnud Voltaire kaugelki mitte ateist. Jumala eitaja, nagu mitmed tema kaasaeglased, vaid ainult deist, loomuliku, mõistuspärase ja salliva usu kuulutaja. Valgustusajastu tüüpilisema esindajana on Voltaire äärmiselt mitmekesine. „Ialgi ei pea meie otsima printsiipi, mis seletaksid kõike,“ väidab ta. Selline sajapalgelisus toob aga paratamata kaasa pealiskaudsuse. Kuid on väidetud, et Voltaire'i pealiskaudsus ongi tema tugevus.

Raske on valgustusaja inimese ühe mõtte või teo juures peatuda pikemalt: ikka esineb meil siin pidev rühkimine ühelt ülesandelt, ühelt eesmärgilt teisele. Sellepärast on ka põhjendatud kõneksoleva biograafia autori kaebus sissejuhatuses materjali mitmekesisuse ja sellest tekkivate raskuste üle. Väljapääsu on autor otsinud huvi koondamises Voltaire'i psühholoogilise isiku ümber. Tõepoolest ongi meie ees olev teos enam Voltaire'i isiku romaan kui abstraktne teaduslik teos, kirjutatud ilukirjanduses kodus oleva isiku maitse ja meisterlikkusega. Haaravalt on kujutatud Voltaire'i dramaatilise eludünaamika, mis ongi kaaluvamaks osaks tema olemuses.

Tagaplaanile kipub aga jääma Voltaire'i ideoloogia analüüs. Võib-olla ongi nii kohane vähem ettevalmistatud lugejaskonna tasapinnale. Ometi tekib mulje, et siingi oleks võinud anda enam. Voltaire'i näidatakse küll kasvamas välja kaasaegsest miljööst ning ühtlasi seda ka mõjutamas. On puudutatud Voltaire'i ideoloogiat ja selle tähtsust kaasaegses kultuurielus. Ometi pole antud sellele perspektiivi ega toodud tausta. On arusaadav, et selle teostamisega tekib raskusi teoses, mis käsitleb sajapalgelist isikut, mis peab olema kõigile loetav ja kus pealegi ruumi on väga napilt. Abi oleks võinud siin tuua aga keskendumine kõige tüüpilisemale. Väheseid asjatundlikult vahele poetatud Voltaire'i mõttefragmente oleks võinud avardada ajajärgu juhtideedeks, näidates ühtlasi nende päritolu kui ka Voltaire'i teeneid nende edasiarengul. Sellise perspektiivisüvendamisega oleks teos veelgi võitnud.

Autori hoogus, lihtne, prantsuslikult selge ja konkreetne stiil nii kompositsioonis kui ka sõnastuses on tuntud juba mitmest tema varasemast teosest.

R. Toona.

Ed. Grosschmidt-Suursepp: **Valge rinne**. Kirjeldusi Vene kodusõjast kaasaegsete ja isiklike mälestuste põhjal. 372 lk. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1938. Hind 4 kr. 50 s.

Ed. Grosschmidt-Suursepp debüteeris mõne aasta eest mälestusteraamatuga „Pealuu märgi all“, milles käsitles Kuperjanovi Partisanide Pataljoni tegevust Vabadussõjas. Autor oli siin oma ülesande täpselt piiritletud ja seda õigesti mõistnud. Mälestustes kirjeldati pataljoni tegevust ning operatsiooni nii, nagu tegevvaes teeninud ohvitser neid kaasa elas ja nägi. Sealjuures iseloomustati küllaltki selgejooneliselt

väeosa üksikuid võitluskaaslasi, sõdurite massi ja seda uljast meelsust, mis meie vägesid kogu vabadusvõitluse kestel kandis ning tiivustas. Kõik see oli nähtud rindeohvitseri pilguga, võib-olla mõnikord ekslikultki, aga ometi siiralt. Laiemaid ülesandeid, nagu üldise poliitilise olukorra hindamine ja meie vägede strateegilise seisukorra kirjeldamine, see mälestustekogu endale ei seadnud. Ja seda õigusega, kuna see oleks nõudnud suuremaid eeltöid, teissugust vaatekohtagi, kui seda ühel rindeohvitseril võib olla.

See esimene mälestustekogu leidis nii lugejate kui arvustajate poolt heatahtlikku hindamist ja vastuvõttu.

Esimese kogu edust tiivustatuna hakkas autor saatma uusi sõja-mälestusi. Nii ilmusid varsti kohe „Suures heitluses“, „Saksamaal sõjavangis“ ja käesoleva aasta algul „Valge rinne“.

Juba kahes eelmises mälestustekogus ei piirdu autor enam oma isiklikkude mälestuste esitamisega, vaid taotleb kaugemale ulatuvaid sihte, kuna viimane kogu „Valge rinne“ on täiesti kompilatsioon teiste mälestuste põhjal.

Kui „Suures heitluses“ huviga võisid lugeda mälestusi Maailmasõja algupäevil puhkema löönud vasikavaimustusest, poisikeseohtu autori seikluslikust sõjaväkke astumisest, olukorrast tagavarapataljonis ja nooruki siirast andumusest keisrile suurparaadil, või mõnestki tabavalt antud pildist rindelt, — siis teadsid, et autor on siin oma mälestuste juures, hindab neid nii, nagu ta siis tundis ja nägi. Ometi samas kogus häirisid lugejat juba rinnete ja armeede üldstrateegilised kirjeldused ja vali kriitika, mis ilmselt on toodud kas teiste mälestuste või sõjateaduslikkude raamatute järgi, mida autor kahjuks kusagil ei nimeta.

Mälestustes „Saksamaal sõjavangis“ ei anna autor küll nii preensioonikaid hinnanguid kui eelmises kogus, kuid ta ei ole enam siiralt oma mälestuste juures ega vaata tagasi ka kriitilise distantsiga, vaid halvustab ja ironiseerib tagantjärele. Ometi pakuvad mõlemad kogud mõndagi huvitavat sellest suurest heitlusest, mis nüüd tikub juba ununema ja mida noorem generatsioon enam ei tunne.

Hoopis märgist mööda laseb autor aga oma viimase raamatuga „Valge rinne“. See on algusest lõpuni ilma igasuguse kriitikata teiste mälestuste järgi koostatud. Ka siin jätab autor allikad nimetamata, kuid nähtavasti on algallikaiks olnud Vene valgete kindralite ja ohvitseride sõjamälestused. Et see nii on, see nähtub juba halvustavaist hinnanguist ja vägisõnadest oma vastaste ja võistlejate kohta, mis autor kõik ilma kriitikata ära toob. Autor ei oska või ei viitsi neidki allikaid kontrollida, nii et mõnegi sündmuse ja olukorra hindamisel esineb vasturääkivusi.

Autor on niivõrd algallikate mõju all, et Vene valgete vägede operatsioonide kirjeldamisel autoripoolne suhtumine on kõigiti heatahtlik ja ülistav, kuna punaste või Kerenski mahategemiseks küllalt vägisõnu ei leita. Eestis tegutsenud valgete vägede hindamises on autori seisukoht sootuks vastupidine. Mis Venes oli aus ja õilis, see on siin rämps ja mäda.

Ja lõpuks see müüt Kappelist, mida autor esitab oma mõlemas raamatus —? Kas on see nii kõrgesti hinnatav, kuigi see peaks tõsi olema? Kas saaks eestlast Kappelit nii hinnata? Kappel võitles ju „ainsa ja jagamatu“ Venemaa eest, ja see oleks olnud meie iseseisvuse surm.

J. Parijõgi.

E d. L a a m a n : **Juhan Luiga.** Elu ja mõtted. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1938. 284 lk. Hind 3 kr. 75 s.

Juhan Luiga polnud teonimene. Ta praktiline elutöö polnud suur, vaid tavaline. Kuid Juhan Luiga oli isiksus, koguni tugevasti originaalne

personaalsus. Ja Juhan Luiga suurus, ta vaimne pärand seisab algupärase ning vaimukas mõtestikus, mis on väljendatud rohkeis ja tihedais esseis.

Juhan Luiga ajakirjanduses laiali olevad esseed avaldati hiljuti 4-köitelise koguna trükis. Alles siis saadi ta loomingust terviklikum ülevaade ja hämmastuti veel kord selle vaimu algupärase rikkuse ees. Teised tema kaasaegsed silmapaistvad sulemed on praeguseni jäänud ajalehtedesse — V. Reiman, J. Tõnisson, K. Päts, A. H. Tammsaare, H. Raudsepp jm. Aga mis rääkida neist, kui isegi C. R. Jakobsoni ja A. Grenzsteini publitsistikast meil pole õiget ettekujutust. Ses mõttes on J. Luiga tööde väljaandmine avanud silmi ja väljavaateid ning andnud järeletegemisväärset eeskuju. See on uinuva vaimse vara päästmise töö. Nii pääseb üle oma aja küündiv mõte ja vaimupinge edasi mõjuma, sest raamatud kujul kannab väärtuslik vaimuvara hoopis kõrgemaid ja kestvamaid protsente kui ühepäevases ajalehes. Ses mõttes tuleks näiteks kõrgesti hinnata ka Eesti Kirjanduse Seltsi suurejoonelist kavatsust C. R. Jakobsoni tööde väljaande (kuni 8 köidet) teostamiseks, milleks osa eeltöid on juba sooritatud.

J. Luiga tööde väljaande esimeseks tähtsamaks viljaks on käesolev E. Laamani teos.

Nähtavasti väärtusliku materjali külluse ja eeltööde puudumise tõttu on see esimene elulookatse kujunenud peamiselt Juhan Luiga mõtete refereerimiseks või tsiteerimiseks. Ta „Päevamurede“, „Poliitiliste päevamurede“, ta kirjade ja päevaraamatu sisu on süstematiseeritud üksikteemade ümber nii, et on saadud 37 enam-vähem kronoloogiliselt reastuvat peatükki. Seejuures on enamik neist päris tsitaatide rägastik, seotud või saadetud lühemaist või ulatuslikumaist sõeluvaist ja hindavaist lisandest autorilt. Sellist teost on küll huvitav ja kerge lugeda, sest tarvitatud meetodi tõttu see on omandanud teatud määril ilukirjandusliku dialoogi-monoloogi vormi, kuid väga tihti jääb lugeja hooleks sünteesi otsimine ja sidevaste leidmine. On kohati isegi väsitab see katkendliku arenguniidiga tsitaadiküllus. Paiguti tekib ka kahtlust, kas esindavad toodud tsitaadidki seda kõige iseloomulikumat?

Teisiti väljendades tähendab säärane elulugu, nagu Laaman selle päris osavasti ja vaimukalt on kirjutanud, vaid esialgset inventuuri-tegemist rikkalikus varakambris. Esemed on teatud korras kappidesse paigutatud, enamikus etikettidega varustatud ja lisaks on iga kapi ükstele riputatud lühike orienteeriv-seletav tekst. Ühe sõnaga: on peatuma jäädud kirjeldavale materjali koondamise ja süstematiseerimise astmele. Teaduslik käsitlus, analüüs ja süntees on jäänud tagaplaanile või pinnale.

Muu hulgas on segav ka autori puudulik tsiteerimistehnika. Säärases teedrajavais teoseis oleks eriti väärtuslik kõigi allikate täpne mainimine ja märkimine.

Nii näib, et teose väljaandmine sel kujul pole ehk küllalt põhjendatud ja on vist pisut enneaegne. Või tahetakse siin ajada uusi teid meie biograafilises kirjanduses? Rajada mingit ajakirjanduslik-esseistlikku käsitluslaadi, mis meile seni on üsna võõras? Kui mitte, siis on siin ikkagi tegemist lihtsalt kiirest töötamisest tingitud ebaküpsuse ning vähesest süvenemisest johtuva tiheduse- ja sünteesi-puudusega.

Käsitlus on autori poolt teadlikult ühekülgne juba seetõttu, et põhjalikult esitatakse J. Luiga mõtteilma, kuid üsna katkendlikult ta isiklikku ja elukutselist elu. Nagu öeldud, jääb Luiga mõtteilmgi ometi kriitiliselt läbi töötamata, kuigi mõnes peatükis autori marginaalid on õige sügavad ja huvitavad. Mis on Luiga mõtestikus originaalset, mis loetud, mõjutatud? Kuidas juurdub Luiga filosoofia pärivuslikes, kasvatuslikes, tervislikes, rahvuslikes, kirjanduslikes, ühiskondlikes, elukutselisis jm. eeldustes, mõjudes ja kogemustes? Missugune väärtus on

Luiga mõtteil olevikule? Missugune on ta jääva väärtusega pärand, mis teda meie suurmeheks teeks? Ons ta meie Montaigne, Pascal? Ons ta tööil eeskätt kultuurilooline või filosoofiline tähtsus? Mis edasiviivat on Luiga töis eriteadustele, näit. ajaloole, kirjandusloole, rahvaluulele ja muudele teadusaladele? Võtkem kas või Luiga rahvaluulelised või ajaloolised käsitlused. Luiga „Läti Hendriku kroonika kriitikaga“ ja muude ajalooliste uurimustega ei ole autoril suurt peale hakata. Ent siin on probleem Luiga puhul, millest nii kergesti mööda ei saa. Dr. O. Loorits on tõsist tunnustust andnud Luiga intuitsioonidele rahvaluuleliste käsitluste alal. Kas ei osutu viljakaks mõnedki Luiga hüpoteesid meie vanema ajaloo kohta, kuigi neid seni on kutseliste ajaloolaste poolt alahinnatud? Ons kõik väärtused Luiga mõtete originaalses sisus või on väärtuslik ka nende esseistlik-aforistlik vorm? Ons Luiga loonud või loomas stiilikooli?

Neile ja muile selletaolistele küsimustele ei suuda käesolev raamat anda küllalt rahuldavat vastust. Igatahes pakub J. Luiga toodang rohkesti huvitavaid uurimisülesandeid ja tõsist ainet süvendatud monograafiade, mille eeltöona käesolevat teost tõsiselt arvestada tuleb. Sest see teos, kuigi veel ebaküps, väärib mitmel põhjusel tunnustust, muu hulgas ka käsitluse intelligentse, tähelepanekute erksa teravuse ja sõnastustiili ladususe tõttu. Laamani stiil on isikupärane, ent ühtlasi heas mõttes ajakirjanduslik. See teos annab oma enneaegsusest hoolimata õige värvika ja mõnes peatükis otse üllatavalt hästi iseloomustatud ja eritelatud pildi Juhan Luiga vaimsest isiksusest.

E. Laaman on vististi sobivaim mees Luiga interpreteerijaks. Ta näib hästi mõistvat Luiga iselaadi. Laamangi armastab paradokse, anti-teese, teravikule püsti asetatud mõtte-püramiide. Kas pole ta Luigaga vaimusugulane? Või on see tema juures Luiga kool ja eeskujud?

Märgatud vigu: lk. 59 on trükitud „Helmi Einmann‘ pro ‚E i n b e r g‘, praegune pr. Põld; lk. 256 on trükitud ‚J. Libl‘ pro ‚L i b e‘; Sigtuna hävitamise aastana mainitakse 1188 pro 1187 (lk. 238). G. Suitsu kirjas J. Luigale (lk. 84) on midagi korrast ära: kui sisu on oma kohal, siis on aastaarv vale.

August Palm.

Õiendus.

„Eesti Kirjanduses“ nr. 9 a. 1938, lk. 416 ilmunud M. Pukitsa kirjutises „Läti jutt L. Koidula paberites“ öeldakse käsikirja kohta, mis kannab pealkirja „Andreas Smiltneek“, et „Koidula oma see ei või olla, sest käekiri on võõras“.

Selle õienduseks võin tõendada Koidula kirjade tõlkijana, et see käsikiri on siiski Koidula käega kirjutatud, mida kinnitab omalt poolt ka Koidula tütar, Anna Michelson.

E. Rosenthal.

Üksiknumbri hind 50 s.